

Kongeåen syd for Skibelund.

Skibelund

Træk af Skibelundforeningens historie
gennem 100 år

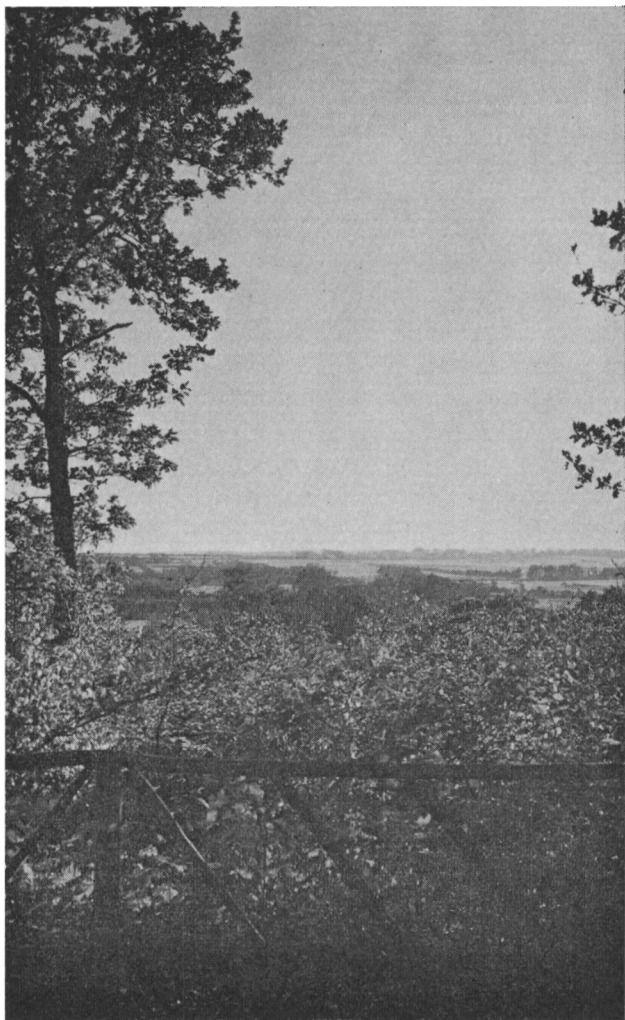
Af Gudmund Kelstrup.

I første halvdel af forrige århundrede havde man begyndt at holde store, folkelige friluftsmøder. St. St. Blicher var vel den første, da han begyndte med møder på Himmelbjerget (1. august 1839); mest kendt blev Skamlingsbankemøderne¹) fra 1843 og 1844. De blev snart fulgt af lignende møder over hele landet, og navnlig efter grundlovens vedtagelse 1849 blev sådanne møder et betydningsfuldt træk i det danske folkelivsbillede.

I Skibelund krat i Malt sogn ved Vejen, lidt syd for Askov, begyndte under Ludvig Schrøders ledelse en række af møder, som siden har været afholdt uden afbrydelse hvert år i et århundrede og som har haft stor betydning for det folkelige liv i det sydlige Jylland og

videre ud og for forbindelsen med Sønderjylland både i udlændighedsårene og efter genforeningen. De har haft deres eget præg. Mens man de fleste andre steder ved grundlovsmøderne har beskæftiget sig med den aktuelle politiske situation og med partipolitik, har møderne i Skibelund fortrinsvis slået på de folkelige og nationale strenge, mens man bevidst har søgt at holde partipolitikken udenfor.

Dette særpræg skyldes især to ting. For det første stedets beliggenhed. Det krat, som har givet festerne navn, ligger smukt på et højdedrag på nordsiden af den brede Kongeådal. Der er fra bakkerne udsigt ned over *Sønderjylland*, og sønderjyderne har let adgang dertil over broer ved Skodborghus, ved »Frihed« lige syd for krattet og ved Foldingbro en mils vej mod vest. De har tit mødt op til festerne i tusindtal, og deres nærværelse har uundgåeligt sat sit præg på dem. Talerne har altid haft dem i tankerne eller direkte talt til dem og om deres kamp. Dertil kommer de mange mindsten, der efterhånden blev rejst ved festpladsen, og som næsten alle taler det samme sprog. For det andet har det liv, der kom til udfoldelse, været utænkeligt uden *Askov* højskoles nærhed. Der er kun en halv times gang fra *Askov* ned til krattet; det var som nævnt Højskolens første forstander, Ludvig Schrøder, der var sjælen i, hvad der skete ved møder og fester i krattet, og han og de skiftende lærere på højskolen var — navnlig i den første tid — meget benyttede talere. Meget ofte var det også højskolens elever, der i pauser mellem talerne eller ved aftenfesterne stod for underholdningen med sang, skuespil og folkedans. Da man i 1869 dannede det »aktieselskab«, *Skibelundforeningen*, som købte krattet, og som derefter har haft ansvaret for alle arrangementerne, var det også højskolen og dens kreds af venner, der dannede kernen i det.

Udsigt mod Sønderjylland fra Pavillonen.

På de følgende blade skal der fortælles lidt om denne forening og dens virksomhed.

Begyndelsen.

11. maj 1865 ankom Ludvig Schrøder med sin familie til Askov for at begynde en skole med en lille flok meget unge piger og for at forberede åbningen af sin egentlige højskole.²⁾ Det var kun få af den lille landsby's beboere, der forstod, hvad det var, han havde at bringe, men i Rødding, hvor han i to år havde været forstander for højskolen der, havde han mange venner, og de søgte straks forbindelse med ham. For hurtigst muligt at få denne forbindelse til at give sig udtryk i praksis bad de ham bl. a. om, at han ville være med til at holde et folkemøde på grundlovsdagen i lighed med, hvad der allerede i nogle år havde været prøvet på egnen. F. eks. havde der i flere år været holdt grundlovs-møder i fri luft i et lille krat ved Eskelund kro i Brørup sogn en mils vej fra Askov; her havde også elever fra Rødding og mange af Rødding højskoles venner været hyppige deltagere. Siden havde præsten Hans Svejstrup, som 1861 var blevet sognepræst i Rødding, stillet sin smukke præstegårdsskov til rådighed for et par velbesøgte møder; her var der 1862 blevet talt af Svejstrup og den kendte rigsdagsmand Niels Jokum Termansen fra Gammelby i Læborg sogn, og i 1863 var 1200 mennesker mødt op for at høre taler af bl. a. den nylig udnævnte forstander Ludvig Schrøder, etatsråd Christian Flor, skolens tidligere forstander Fr. Helveg og lægprædikanten Peter Larsen Skræppenborg fra Dons. Der var festmåltid, dans og anden underholdning.

Og nu kom altså nogle af vennerne fra Røddingegen, bl. a. gårdejer Claus Dall fra Københoved i Skrave sogn (lige syd for Skibelund), og gjorde Schrøder opmærksom på, at der i Skibelund krat var en stor kæmpehøj, ved hvis fod der måtte kunne indrettes en udmærket festplads. Claus Dall havde tit været på

Det gamle hus ved kæmpehøjen.

jagt i krattet, og han fandt, at beliggenheden var vel-egnet til et møde, hvor sønderjyder og folk nord for grænsen kunne samles med hinanden. Han havde talt med ejeren, gårdejer Christian Christiansen, almindeligt kaldet Christian Møllebygger; denne var villigt gået ind for sagen, og hvis Schrøder ville love at tale, ville han på egen bekostning ordne alt det praktiske. Schrøder fandt tanken god. Men han ville ikke stå alene som indbyder eller taler, og han sendte derfor bud til København efter Heinrich Nutzhorn, som skulle være lærer ved højskolen, men som endnu ikke var kommet til Askov, han skulle komme og tale og også sørge for sange til festen. Også Termansen blev bedt om at tale, og for at mødet ikke skulle blive beskyldt for politisk ensidighed, indbød Schrøder også tre af Termansens politiske modstandere. Termansen

blev dog forhindret, men en af modstanderne, pastor Sophus Hansen fra Vejen, kom til stede ved mødet og tog uden opfordring ordet både fra talerstolen og ved det efterfølgende festmåltid.

Mødet blev godt besøgt, mindst 2000 mennesker var til stede, deraf var mange — måske halvdelen — sønderjyder. Over indgangen til festpladsen stod linjerne:

Aldrig briste, skønt de brage,
rosenbånd fra ungdomsdage.

Disse linjer tog Schrøder til udgangspunkt for sin velkomsttale, og de kan vel også siges at være et sandt udtryk for det meste af, hvad der siden i hundrede år er talt i Skibelund. Schrøders nabo i Askov, gårdejer Peder Jørgensen, var mødets dirigent og åbnede mødet med et leve for kongen. Første taler var Nutzhorn, og så gik det slag i slag. Der blev talt af lærer Laust B. Poulsen (den senere frimenighedspræst i Bovlund), som talte på sønderjysk, gårdejer Jørgen Ravn fra Ferup, gårdejer Hans Jokum Physant fra Langetved, en skolelærer R. Nielsen og den før nævnte pastor Hansen fra Vejen.

Efter den egentlige friluftsfest holdtes et fællesmåltid, og her blev talt af en halv snes mere eller mindre kendte mænd; »festen var ægte dansk, og folk var i ånde i en grad, som man sjældnen hører det. Hvem der var med ved festen, har vist også fornummet, at var den grundtvigiansk, så er det grundtvigianske ikke af det værste«. Således skriver Schrøder i et brev til sin faderlige ven, beskytter og rådgiver etatsråd Flor. Og hermed var så tonen slået an for alle kommende Skibelundmøder.

At Askov højskole — og dermed også møderne i Skibelund — fra første færd blev fulgt med årvågne og kritiske øjne f. eks. fra politiske modstandere, ses

af en notits i Kolding Avis 9. juli 1865:³⁾ »Den fra Rødding fordrevne højskole, der som før meldt har opslået sit paulun i den lille by Askov, Malt sogn, havde foranstaltet en særlig grundlovsfest i Skibelund krat, der måske næppe er en halv mil fra Eskelund. Festen var godt besøgt, og der holdtes taler, navnlig af cand. Schrøder, cand. Nutzhorn, pastor Hansen, Vejen m. fl. At man syntes godt om nej'erne i Rigsrådets folketing, er en selvfølge. Nogle opponenter fra det slesvigske skal forøvrigt være kommet noget ubejlegligt«. Når der skydes direkte på Askov højskole, skyldes det sikkert, at Christian Møllebygger under annoncen om mødet havde sat »Festkomiteen i Askov«, skønt der jo netop ingen komité havde været og sikkert imod Schrøders ønske. Hvilke »opponenter« der sigtes til, fremgår ikke af referaterne. Pastor Hansen, som jo skulle repræsentere dem, befandt sig som nævnt godt i selskabet og udbragte et leve for »gamle Danmark«.

I de første år var det for det meste de samme talere, der førte ordet. Schrøder siger 1876 i et brev til Mads Hansen, digteren fra Vester Skerninge i Syd-fyn, at han ikke kan komme til hans grundlovsfest. »Vi har jo grundlovsfest i Skibelund krat, hvor folk samles fra begge sider af grænsen, og hvor de nu engang gør regning på at høre Termansen, Svejstrup, Nutzhorn og mig . . .«.

1866⁴⁾ havde der været valg til folketinget dagen før grundlovsfesten, og det kunne trods alle ønsker om at være upolitisk ikke undgås, at det kom til at præge festen. Bølgerne gik jo højt i debatten om grundlovsændring eller ej, og Schrøder var ved valget gået kraftigt ind for Termansen som modstander af grundlovsændringen. Termansen talte ganske vist om Sønderjylland (mageløst dejligt, skriver en af højsko-

leeleverne, Marie Abel, senere gift med Ernst Trier, Vallekilde). Men naturligvis kunne man ikke se bort fra, at det var selve den grundlov, man festede for, der stod strid om. Og Schrøders tale var et varmt og kraftigt indlæg for folkestyre og for grundloven af 1849. Flor talte om kampen mellem dansk og tysk. Fra digteren Hostrup var der sendt en sang om Sønderjylland.

Festpladsen var dette år pyntet af Claus Dall m. fl. Pyntningen var domineret af nogle dekorationer af bøgeregne og andet grønt, som bestod af store 5-taller. Disse femtaller skulle udtrykke en dobbelt tanke; dels skulle de minde om, at det var femte juni grundloven, man festede for, og dels skulle de henlede tanken på Pragfredens § 5, som jo lovede sønderjyderne en folkeafstemning om deres nationale tilhørsforhold. På en måde kan man sige, at Claus Dall her havde fundet udtryk for det grundpræg, som altid siden har kendetegnet Skibelundmøderne: bekendelse til folkelighed og til danskhed.

Mødet 1867 har vi ikke fundet refereret, hvor vi har søgt. Det nævnes kun senere, at der var møde på sædvanlig måde også dette år.

Fra 1868⁵⁾ har Dansk Folketidende et udførligt referat. Der var 1000 mennesker til stede. Der blev talt af Nutzhorn, Termansen, Schrøder, »sønderjyden Paulsen« (sikkert den før nævnte L. B. Poulsen, Bovlund) og pastor Hansen, Vejen. Endnu blev der talt fra »kæmpehøjen med den vide udsigt, som er festpladsens egentlige skønhed«. Også denne gang var der festmåltid, og ved bordet blev der udbragt en lang række skåler for danske politikere og for sønderjyder, Norden, sproget, friheden. Een tone gik gennem det hele: det var som et vennemøde af folk fra begge sider af grænsen. En helt ny sang, »Jeg vil værge mit land«

af Bjørnson (fra Fiskerjenten, udk. samme år), blev sunget for første gang.

Også 1869⁶) var en talrig forsamling til stede. Der var »lige så lidt som de fire foregående år, vi har været samlede her, synderligt af det, som plejer at lokke mange mennesker sammen. . . . Når tilmed tilhørerne hvert år er de samme så kan talerne, som også er de samme, uden frygt for at trætte, føre alvorlige ting på banen«. Der blev talt i henved tre timer af 7-8 talere, uden at det kunne mærkes, at forsamlingen blev træt. Talerne var mere folkelige end politiske, holdt sig mere til folkets store livsspørgsmål end til øjeblikkets politiske kampe.

Skibelundforeningen.

Med disse indtryk fra de første møder vil vi gå over til at skildre omstændighederne omkring Skibelundforeningens tilblivelse.⁷)

I Dons ved Kolding boede den kendte vækkelsesprædikant og gårdejer Peter Larsen Skræppenborg. Skønt han oprindeligt hørte hjemme i den pietistiske vækkelse på Fyn, var han blevet en varm tilhænger af Grundtvig, og en mand, der ret havde været efter hans hjerte, var den store stridsmand for de grundtvigske frihedstanker, Jakob Kristian Lindberg, som var død for en halv snes år siden (1857). Inspireret af en artikel⁸) af sognepræsten i Ryslinge, Johannes Clausen, som priste den skik at sætte mindsten for fædrelandets fortjente mænd, besluttede Peter Larsen, at han ville rejse et minde for Lindberg i hans fødeby Ribe. Ved et besøg i København fortalte han Grundtvig om sin plan og Grundtvig gav ham straks sin fulde tilslutning. Det var ham, der foreslog, at der under Lindbergs navn på stenen skulle stå: Guds og folkets

mand. Peter Larsen fandt en stenhugger og lod ham straks sætte arbejdet i gang, skønt han endnu ikke havde ordnet noget som helst med indsamling, anbringelse af mindesmærket eller andre praktiske ting.

Nogen tid efter fik han meddelelse om, at nu var den færdige sten kommet og lå i Kolding havn. Sammen med den før nævnte præst, Hans Svejstrup, som var blevet afsat af tyskerne, men endnu opholdt sig i Rødding, tog Peter Larsen så til Ribe for at overdrage stenen til byen og finde en passende plads, hvor den kunne opstilles. Til hans store overraskelse viste det sig nu, at byrådet ikke viste hverken begejstring eller taknemmelighed for hans gave. Det konservative Ribe fandt formodentlig ikke særlig anledning til at hædre et så radikalt frisindet bysbarn. Da man hørte om de manglende forberedelser og om indskriften, der bl. a. skulle indeholde ordene: Rejst af danske bønder, foreslog en af byrådet, at man rettede det til: Rejst af 10 danske bønder, og man begyndte at tale om, at det ville blive nødvendigt med en ledsagende kapital til opstilling, indhegning og vedligeholdelse. Herover blev Peter Larsen »måske nok en lille smule gnaven«, og han trak sit gavetilbud tilbage.

På hjemvejen til Dons tog han ind til Schrøder på Askov og foreslog ham at få stenen rejst på højen på festpladsen i Skibelund krat. Schrøder viste anderledes forståelse for sagen end de Ribe borgere. Men han indvendte, at man ikke kunne rejse en mindesten og påtage sig ansvaret for den for fremtiden uden at eje grunden, hvor den skulle stå, og både højen og krattet var i privat eje. Imidlertid lå stenen jo allerede i Kolding havn. Peter Larsen brød sig ikke om at komme til at betale havnepenge for den og ligefrem tigge sig af med sin gave i Ribe ville han heller ikke. Der måtte altså handles hurtigt. Schrøder henvendte sig da til et

par af højskolens venner i Vejen, Hans Jokum Lauridsen og Peder Ottosen, om hvem han vidste, at de havde både evne og vilje til at træde hjælpende til. Disse to mænd gik så til ejeren af krattet og købte ikke blot højen men tillige festpladsen og et ret betydeligt areal af krattet der omkring. Købesummen skulle være 1850 rdl., og da de fandt, at det blev for meget for dem selv alene, udsendte de en »Indbydelse til Dannelsen af et Aktieselskab til Indkjøb af den østre Del af Skibelund Krat«. Denne indbydelse, som sikkert er forfattet af Schrøder, er indført på de første blade af Skibelundforeningens første protokol og skal her anføres i sin helhed:

»Da der er udsigt til, at byrådet i Ribe ikke kan komme overens med gårdejer Peder Larsen i Dons om at lade den af ham bekostede mindsten for Jakob Kristian Lindberg rejse i Ribe by, så har han ønsket, at den kunne blive rejst i Skibelund krat på den høj, hvor der i de senere år er blevet holdt grundlovsfest, under forudsætning af, at dette sted kom i venners vold, der ville frede om mindstenen. I den anledning er tanken om at danne et aktieselskab til indkjøb af krattets østre del med tilliggende af jord, i alt henved 20 tdr. land, optaget påny, men med de forandringer, at der kun bliver et mindre antal aktionærer, og at disse er enige om at ønske stenen rejst på højen. Hvem der med dette mål for øje vil tegne sig for aktier á 25 rdl. stykket, kan tegne sig på denne liste.

Foreløbigt har Hans Jokum Lauritsen fra Vejen afsluttet handel med ejerinden af krattet således, at der

til december termin skulle udbetales	350 rdl.
til december 1870	500 »
og til december 1871	1000 »

i alt 1850 rdl.,

mod at hun så giver frit og ubehæftet skøde på ejendommen.

Aktierne måtte da indbetales med 5 rdl. ad gangen i følgende terminer: Decbr. 1869, juni 1870, decbr. 1870, juni 1871 og decbr. 1871. Dog må der i decbr. 1869 betales 8 r. og i decbr. 1871 2 r.

Bliver ikke det fulde beløb tegnet i aktier, så vil rimeligvis en sum på nogle hundrede rigsdaler kunne fås mod pant i ejendommen.

Når aktierne er tegnede af dem, som kan antages at have sans for fredningen af pladsen og stenen, vil disse blive sammenkaldte til et møde for at træffe nærmere aftale om lovene for aktieselskabet. Men fra først af må det slås fast, at ingen aktionær må lade en anden træde i sit sted uden tilladelse af selskabets bestyrelse; i tilfælde af dødsfald vil bestyrelsen på selskabets vegne have at overtage vedkommende aktier, medmindre en arving efter overenskomst med bestyrelsen træder i den afdødes sted.

Dels ved udlejning af hus og jord, dels ved overskud fra grundlovsfesten m. m. antages det, at afgiften, renter af lån og omkostninger ved tilplantningen o. s. v. kan dækkes, ligesom det også kan ventes, at aktionærerne kan få deres indskud forrentede. Men det anses for rigtigst, at det straks bliver slået fast, at hvad der indkommer udover almindelige renter skal efter aktionærernes fælles bestemmelse anvendes i et almennyttigt øjemed«.

Det vil også være af interesse at se, hvem de mænd var, som sluttede op om sagen og tegnede aktier. Tre af dem tegnede sig for 4 aktier, en for 2, alle de andre for 1 hver:

Hans Jokum Lauridsen, Vejen mark (4).
Peder Lauritsen, Vejen mark.
N. J. Thomsen, Vejen.

Skibelund

Christen Madsen, Gammelby.
Søren Larsen, Skodborghus mark.
Peder Larsen, Dons (4).
H. Svejstrup, præst, Rødding.
L. Schrøder, Askov.
H. D. Kloppenborg, Kjøbenhoved.
Claus J. Dall, Kjøbenhoved (4).
Just Boysen, Langetved.
Peder Jepsen Dall, Kjøbenhoved.
Hans Jokum Physant, Langetved.
Jens Peder Gram, Kjøbenhoved.
H. Nutzhorn, Askov.
J. Ebbesen, Askov.
P. Jørgensen, Askov.
Niels Bundgård, Aggersgård, Læborg s.
Hans Hansen, Læborg skole.
N. J. Bundsgaard, Vester Gjesten.
S. C. Mortensen, Vester Gjesten.
Jens Christiansen, Veerst.
N. J. Mortensen, Veerst.
N. D. Gamst, Veerst,
Hans Skjøde, Veerst.
Morten Poulsen, Veerst.
Anders Simonsen, Ravnholdt.
Peder Jørgensen, Røjgaard (2).
Claus Jepsen, Smederøj.
Claus Pedersen, Ø. Gesten.
A. Jensen, Vandamgård.
T. M. Blok, Vejen mark.
J. P. Jørgensen, Vejen skole.
Niels Vejrup, Røj.
Peder Ottosen, Vejen.
Niels Østergaard, Gravengård.
Jes Lorensen, Holsted.
Peder Gram, Kjøbenhoved.
A. Thjellesen, Eskelund skole.
Peder Jørgensen Pedersen, Riisgård.
Augustinus Sørensen, Dons.
Niels Hansen, Maltbæk.

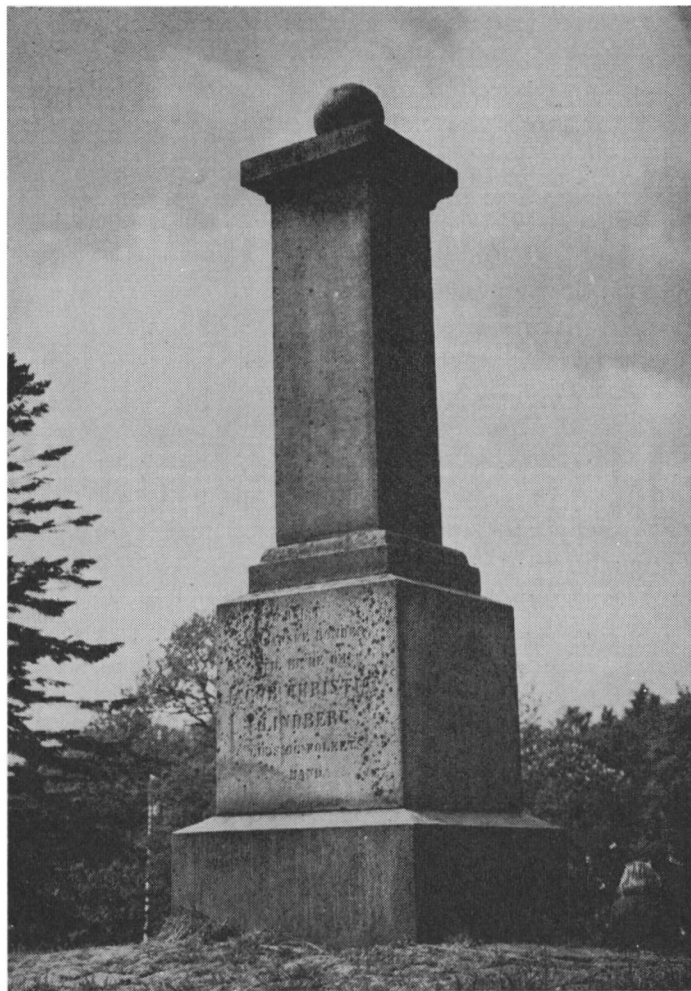
Af disse 42 mænd er 7 sønderjyder, alle fra Skrave sogn lige syd for Skibelund (+ præsten fra Rødding,

født i Malt sogn). Fra hjemsoget er der kun to høj-skolefolk og to gårdmænd fra Askov + en gårdmand fra Maltbæk (født i Nordsjælland). 20 er fra de tre sogne mod øst: Vejen (8), Gesten (7) og Verst (5). Mod nord er der 3 fra Læborg sogn og 3 fra Brørup. Længere vest fra kun een fra Holsted sogn, ingen fra Folding eller Føvling. Uden for egnen bor kun Peter Larsen og en byfælle af ham.

Den stiftende generalforsamling holdtes 23. december 1869 i Vejen kro. Selskabet kaldes i Schrøders referat »Aktieselskabet for Indkjøb og Tilplantning af Skibelund Krat«. Der valgtes en bestyrelse på 5 medlemmer, nemlig (efter stemmetal): N. J. Thomsen (med 16 stemmer), H. J. Lauridsen (15), Claus J. Dall (14), Peder Ottosen (14) og L. Schrøder (10). Bestyrelsen skulle navnlig træffe forberedelser til forårsplantningen og udarbejde love, som kunne forelægges til vedtagelse på en ekstraordinær generalforsamling til foråret. Samtidig skulle aktiebrevene uddeles. De 17 mænd, som havde deltaget i generalforsamlingen, er alle nævnt i protokollen, men der meddeles ikke noget om, hvordan bestyrelsen konstituerede sig. Dog ved vi fra et brev fra Schrøder til hans broder Johannes, at N. J. Thomsen blev formand (i protokollen nævnes han ikke før 1875 som sådan), og at han selv blev sekretær. Senere blev bestyrelsen udvidet til 7 mand, hvad den er den dag i dag.

Dermed var så arbejdet på at få sat skik på det forvoksede og forsømte krat begyndt. På et bestyrelsesmøde 9. maj 1870 blev det vedtaget, at »huset skulle indsømmes (fuges) og kalkes, sengestedet gøres større, brønden forsynes med en vinde, den forhenværende dansepavillon indrettes til spisestue, to flagstænger og to dannebrogflag anskaffes . . .«. Huset må være det lille hus, der endnu ligger ved foden af kæmpe-

Skibelund

Jacob Christian Lindberg, 1797—1857.

Præst i Tinglev på Falster, præst og bibeloversætter, forkæmper for kirkelig frihed. Indskrift: Forsiden: Rejst af Danske Bønder til Minde om Jakob Kristian Lindberg, Guds og Folkets Mand. Vestsiden: Født i Ribe den 8. Januar 1797. Østsiden: Død i Lille Lyngby den 10. December 1857.

højen med Lindbergs sten. Dansepavillonen må vel være rejst efter grundlovsfesternes begyndelse i 1865. Grundlovsfesten blev holdt pinedag 5. juni 1870 med taler af omtrent de samme som ellers »og en mand fra Skodborg«. Efter spisningen dansedes der om en »pindse-maj«, som var rejst af Claus Dall; det var som sædvanlig ham, der havde forestået ordningen af festpladsen. Det kan ikke ses, hvornår denne er blevet henlagt til lavningen øst for højen. Men da det er Claus Dall, der udpeges som den, der først gjorde opmærksom på denne velegnede plads, er flytningen nok sket ved denne tid.

Mindestenen for J. Kr. Lindberg, som jo havde givet anledning til selskabets dannelse, blev afsløret 3. november 1869 — endnu før der var holdt konstituerende generalforsamling. Festen begyndte i krattet kl. 11 om formiddagen med, at man sang »Hil dig, vor fane«, hvorefter Schrøder tegnede et billede af Jakob Christian Lindbergs liv og hans kamp for kirkelig frihed i Grundtvigs ånd. Om eftermiddagen fortsattes der i højskolens nybyggede foredragssal, og her blev der talt af Peter Larsen og flere andre grundtvigske lægprædikanter.

»Siden er der omtrent hvert år holdt et stort kirkeligt møde i krattet foruden grundlovsmøderne — og desuden mange andre fester og møder«, hedder det i Kr. la Cour Pedersens manuskript til Skibelundforeningens 75-års jubilæumsbog. Desværre er de gamle protokoller mere end sparsomme med deres omtale af disse møder; det er langt fra hvert år at der overhovedet nævnes noget om dem. Men oprindelsen til *de kirkelige møder* i Skibelund kan altså tidsfæstes til Lindbergstenens afsløring 1869. Vi skal senere komme lidt nærmere ind på dem.

Arbejdsår.

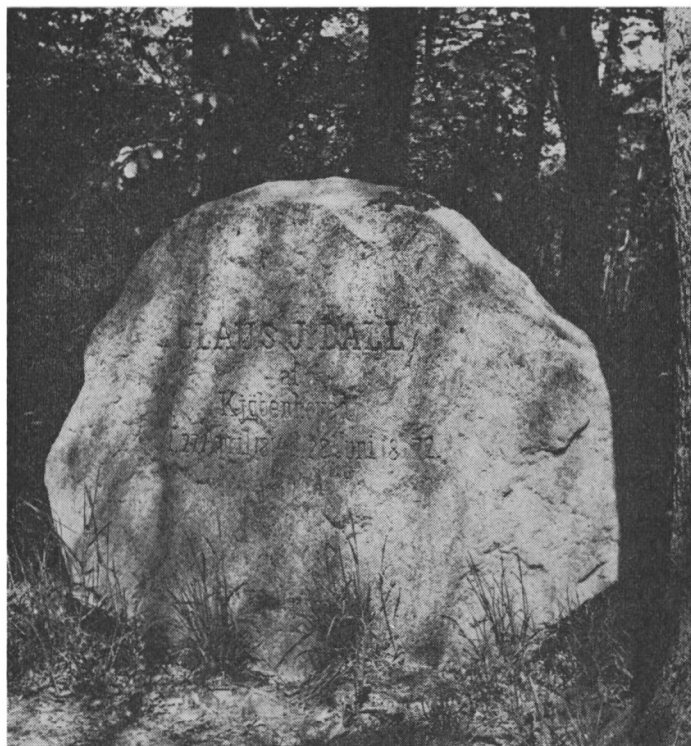
Den første ordinære generalforsamling i det nystiftede aktieselskab blev holdt 6. juli i krattet, formodentlig i den »forhenværende dansepavillon«, som jo var omdannet til spisestue. Her kunne det meddeles, at der var plantet 3250 rødgran, sået $\frac{1}{2}$ pd. hvidgran, 1 pd. rødgran, $\frac{1}{4}$ pd. østerrigsk fyr og $\frac{1}{2}$ pd. bjergfyr. Lovene var ikke udarbejdet endnu, fordi papirerne vedrørende handelen endnu ikke var kommet fra øvrigheden. Regnskabsaflæggelsen viste en indtægt fra grundlovsfesten på 163 rdl., og der var en beholdning på 88 rdl. Desuden havde Peter Larsen givet 50 rdl. til foreningen til vedligeholdelse af stenen. For aktier var der foreløbig indbetalt ca. 470 rdl. Med 22 stemmer mod 1 vedtoges det at optage forstkandidat Fritz som aktionær uden vederlag (overstreget i protokollen: imod at han i alle plantnings-anliggender tager del i bestyrelsens rådslagning).

I de følgende år plantes der på livet løs i krattet. 8000 graner skal plantes i efteråret 1870. Forsåvidt der kan skaffes løvtræer, skal der plantes en række af dem rundt om højen og pladsen. Claus Dall, der synes utrættelig til at påtage sig arbejde for foreningen, skal forestå disse arbejder. Som nævnt er det også ham, der af traditionen udpeges som den, der først henlede opmærksomheden på lavningen øst for højen og fik den indrettet til festplads. Efter sin død 1872 bliver han afløst af Fenger fra højskolen, denne igen efter sin bortrejse af Knud Pedersen på skolehjemmet (se senere om ham). Det vil selvfølgelig blive trættende at opremse de mange tal på plantningsarbejder og beskrivelserne af, hvor og hvordan der skal arbejdes. Referaterne fra bestyrelsesmøder og generalforsamlinger fylder side op og side ned med diskussioner om løvtræer

eller gran, om indhegning med ståltråd, regulering af vej og festplads, kulegravning, planteskole, som man selv indrettede i krattet, jordafgravning og jordpåfyldning. Målbevidst og planmæssigt forvandler man det misrøgtede og værdiløse krat til et smukt og velplejet anlæg. Økonomien er anstrengt, der er gæld til Vejen sparekasse, alt bruges til krattet.

1872 skulle generalforsamlingen holdes 26. marts, men der mødte næsten ingen på grund af snefog, »så at forhandlingen måtte opsættes til en anden gang«. Samme år blev det vedtaget, at der skulle sælges aktier til 5 rigsdaler for at få mere kapital til rådighed. Der blev også optaget enkelte nye aktionærer, men bestemmelsen synes ikke at have fundet meget benyttelse. Møderne blev ved med de samme taler og de samme emner. Adgangen kostede kun 35 øre eller 40 »Phenning«, for børn kun 10 øre; men det var nok, og festerne gav smukt overskud, der var jo f.eks. ingen udgift til talere. Det ses, omend mest mellem linjerne, hvorledes festerne begynder at tage fast form og bliver tradition. Pålidelige mænd skal »forestå udsalget af adgangskort«, kortene skal trykkes. Vejen musikantere skal møde i god tid og spille, til folk er samlet. Nutzhorn skal anmodes om at sørge for sange. Claus Dall skal ordne det praktiske. Til slut blev der øjensynlig danset, men festerne skulle dog helst slutte kl. 10, selv om man var klar over, at der kunne opnås mere i indtægt ved at blive ved længere.

1876 var »det gamle forsamlingshus« faldefærdigt og måtte rives ned, så festerne i nogle år måtte holdes uden dans. Men på grund af de trykkende pengeforhold måtte man bestemme sig til ikke at bygge nyt foreløbig. 1879 vedtog man, at generalforsamlingen fremtidig skulle holdes i sidste halvdel af maj, en bestemmelse, som man dog snart efter forlod. Lidt efter

Claus Dall, 1814—1872.

Gårdejer i Københoved, Skrave sogn. Indskrift: Claus Dall af Kjøbenhoved, født 27. April 1814, død 28. Juni 1872.

lidt trænger navnet *Skibelundforeningen* sig frem, og fra lovene af 1884 er det det officielle navn.

Året 1877 blev for så vidt et mærkeår, som man nu begyndte på den opstilling af *mindesten* omkring festpladsen, som jo nok endnu mere end festerne har gjort Skibelunds navn kendt og stedet til en seværdighed.

Ved generalforsamlingen i 1877, som holdtes i februar, meddeltes det, at der var opstillet to store sten ved festpladsen. Den ene var skænket foreningen af

Mads Lund på Kjøbenhoved Lundgård, den anden købt af ham (men ikke opført i regnskabet). Det blev vedtaget, at de skulle bruges til mindsten for *Claus Dall*, som var død 1872, og *Peter Larsen* (Skræppenborg), som døde i året 1873. Den første var, som vi har set, en af initiativtagerne til festerne i krattet og en utrættelig arbejdskraft i den første vanskelige tid, da de mange praktiske opgaver stod i forgrunden. Det er således ham, der har hovedæren for indretningen af den nu værende festplads. Den anden gav stødet til foreningens oprettelse og var med sit varmhjertede sind og sin altid beredvillige offervilje med til at give den sit præg fra starten. De to sten blev begge afsløret ved grundlovsfesten 1877. 1200 mennesker var til stede, som sædvanlig mange sønderjyder. Hovedtalen blev holdt af Heinrich Nutzhorn, derefter talte også de sædvanlige foruden en pastor Karstensen fra Fyn (formodentlig Kristen Karstensen, 1809—1882, sognepræst i Gelsted, født på Als).

Til det *kirkelige møde 1881*, som holdtes 4. august, skulle der være fri adgang for de præster, som da ville være i Askov. Det drejer sig om det berømte møde, hvor man vedtog den »store« og den »lille« Askov-adresse om præstefrihed m. m. I krattet blev der talt af C. J. Brandt, Vartov, Andreas Leth, Middelfart, Vilhelm Birkedal, Ryslinge, missionær Skrefsrud og Ludvig Schrøder.

Endnu en begivenhed i 70erne skal nævnes, nemlig oprettelsen af *skolehjemmet*⁹⁾ i Skibelund, den nuværende efterskole. Dets historie skal ikke skrives her; det er gjort af Kristian la Cour Pedersen i hans bog »Skolehjemmet i Skibelund«, 1946. Her skal kun siges lidt om starten. En ung lærer fra Brøstrupgård i Hygum sogn ved Rødding blev som så mange andre af tyskerne forhindret i at fortsætte med den undervis-

*Oluf Peter Holm Larsen (Skræppenborg), 1802—1873.
Gårdejer i Dons, Almind, grundtvigsk lægprædikant. Indskrift:
Peter Larsen af Dons, født 8. Oktober 1802, død 6. Januar 1873.*

ning af danske børn, som han var i gang med. Hans navn var Knud Hansen Pedersen, født på Brøstrupgård 1845. Han tog så som elev på Askov højskole, og det var Schrøder, der indgav ham den tanke at begynde en skole for sønderjyske børn i Skibelund, og det var også Schrøder, der med sin praktiske sans hjalp ham i gang med det, navnlig med at få en anven-

delig ordning med Skibelundforeningen. Knud Pedersen lejede for 15 år et stykke af foreningens jord syd for krattet, neden for bakkeskråningen. De første 5 år skulle der ikke svares nogen afgift af jorden, derefter skulle der betales 15 rdl. om året. Ordningen drøftedes på generalforsamlingen i Vejen kro 30. januar 1874 og blev vedtaget uden modstemmer, da man fandt, at denne anvendelse — som Svejstrup udtrykte det — af foreningens mark stemte godt med foreningens øjemed. I løbet af sommeren blev der bygget et hus, Knud Pedersen giftede sig, og i november åbnedes skolen som en friskole i form af en kostskole for sønderjyske børn. Senere forbød tyskerne denne form for undervisning af børn i den undervisningspligtige alder fra tysk område, og skolehjemmet måtte så omdannes til en almindelig efterskole for børn, der var ude over skolepligtig alder. Det hjem og den gerning, som Knud Pedersen og hans hustru Georgia la Cour, en præstedatter fra Djursland, her begyndte, fik sin egen store værdi, uafhængig af Skibelundforeningen, men den er også på mangfoldig måde vævet ind i foreningens og krattets historie. Knud Pedersen blev medlem af foreningen, han førte i mange år tilsyn med krattet og meget af det arbejde, som blev udført der, og var i 14 år medlem af foreningens bestyrelse.

Ny fase.

Efterhånden ændredes foreningens økonomiske stilling til det bedre. 1882 var gælden til Vejen sparekasse forvandlet til overskud. Året efter kunne Schrøder erklære, at hvad der kunne gøres i krattet, nu var væsentlig gjort, og man kunne begynde at tænke på andre ting.

En frugt af den nye situation var det, at der blev rejst en mindesten for sønderjydernes repræsentant i

Hans Andreasen Krüger, 1816—1881.

Indskrift: Nordsiden: Hans A. Krüger fra Bevtoft, født 6. April 1816, død 27. August 1881. Sydsiden: De danske Sønderjyders Tillidsmand og kaarne Talsmand. Østsiden: De Herrer glemmer, at der er et dansk og dansksindet Sønderjylland. Rendsborg 18. Marts 1848. Vestsiden: Vi ere Danske og ville vedblive at være Danske! Berlin 1867 til 81.

den tyske rigsdag *H. A. Krüger fra Bevtøft*.¹⁰). Han var død 1881, og da der blev iværksat en indsamling til et mindesmærke for ham, blev det tre af Skibelundforeningens bestyrelse, der kom til at lede den. Da de indsamlede midler knap nok slog til, kunne foreningen selv klare resten, og stenen blev rejst i krattet. »Indvielsen« af den fandt sted 21. september 1882. Den viser på forsiden en bronzemedajon udført af billedhuggeren Otto Evens (1826—95). Hvor den står, var der dengang »vid udsigt over Sønderjyllands bakker og skove«.

Ved en ekstraordinær generalforsamling 3. december 1883 kom et principspørgsmål til debat. En gård-ejer, Hans Sørensen, fra den nordlige del af Malt sogn havde tilbudt foreningen at sælge den en skovlod på ca. 3 tdr. land for 1100 kr. Schrøder forelagde sagen og gjorde opmærksom på, at foreningen nu ejede 500 kr. og kunne vente fremtidig at øge sin formue. Han fandt, at man nu stod ved et vendepunkt i foreningens liv, og at man burde være med til at tjene det almindelige bedste ved at plante »små venlige skove på forskellige steder« til gavn og glæde for børn og ungdom. Schrøder blev støttet fra forskellig side, men H. J. Lauridsen protesterede og fremhævede, at hensynet til sønderjyderne gav foreningen nok at gøre i Skibelund; han ville hellere købe mere jord ind til krattet. Povl la Cour mindede om, at det i den oprindelige aktie-indbydelse fra 1869 udtrykkelig var fremhævet, at et muligt overskud skulle anvendes i almennyttige øjemed. Der blev stemt om sagen, og det ser ud, som om H. J. Lauridsen har stået helt ene med sit standpunkt, i hvert fald blev en udtalelse om, at foreningen ikke var bundet til Skibelund alene vedtaget uden stemmer imod. Købet af skovlodden blev dog ikke til noget, man skønnede, at prisen i dette tilfælde var for høj.

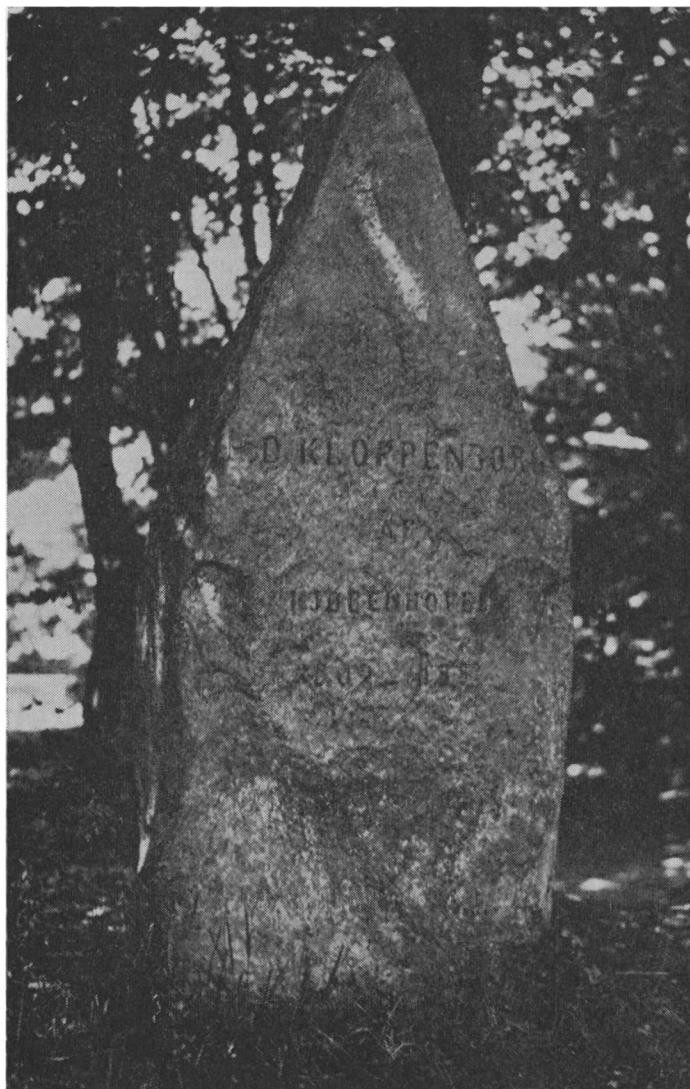

Men spørgsmålet synes at have givet anledning til en fornyet drøftelse af foreningens love. Ved den påfølgende generalforsamling 13. maj 1884 var et forslag til nye love blevet trykt og blev omdelt. Desværre er diskussionen ikke refereret, men efter en hel del mindre ændringer blev hele forslaget vedtaget. De nye love findes trykt i et par lodejerbrev i foreningens arkiv. En anden grund til revisionen var måske, at bestyrelsen for nogen tid siden havde søgt om stempelfrihed for aktiebrevene, men havde fået afslag. I hvert fald er det tydeligt, at man nu ønsker at undgå enhver brug af ordene aktie og aktieselskab. Foreningens navn er nu officielt Skibelundforeningen, og i stedet for aktiebrev og aktionær indføres et nyt ord: lodejerbrev og lodejer (ikke at forveksle med lodsejer — det drejer sig jo ikke om jordlodder). De nye udtryk bruges i praksis længe i flæng med de tidligere, men sejrer efterhånden nogenlunde sikkert over dem. De nye love indeholdt også bestemmelse om, at der skulle holdes generalforsamling i november. Det ændredes senere til de sidste dage i december, i 1931 genoptog man den gamle regel om at holde den i sidste halvdel af maj, og det har været overholdt strengt siden. Fra omkring 1891 bliver det praksis, at generalforsamlingerne skal averteres i Højskolebladet; det tyder på, at den lokale presse ikke mere slår til, lodejerne er ved at blive spredt over landet, brevene går i arv eller bliver afstået til andre; adskillige lodejere mister man helt kontakt med — et forhold, som flere gange har voldt adskilligt besvær.

I krattet plantes der videre. Det synes, som om H. J. Lauridsens standpunkt ved nærmere overvejelse har sejret over højskolens ønske om små venlige skove på forskellige steder. Der plantes stadig, og ved flere lejligheder købes der mere jord til. Der kulegraves ikke

mere, man anvender en ny teknik: undergrundspløjning, som man har læret af arbejdet på Stavshede. Omkring 1890 opstår ønsket om at få krattet — som i denne tid ofte kaldes plantage — gjort til fredskov, og i denne forbindelse ønskes foreningens areal forøget, gerne indtil det dobbelte; der købes derfor 7 tdr. land af naboen mod øst, Anders Jørgensen. I en artikel i Højskolebladet 1884 (21/7) havde Schrøder slået til lyd for at få Skibelund anerkendt som mødeplads for ungdomsstævner med gymnastik o.l. — uden at der mærkes noget til nogen reaktion hverken for eller imod. Huset i krattet fik 1886 en ny lejer, en håndværker, som selv kunne foretage reparationer, når foreningen gav materialerne. 1894 kom der nye bænke på festpladsen, og pladsen blev udvidet. Et »pæleværk« til at binde hesterne ved til festerne kom der også. Efter forslag fra »Askov forskønnelsesudvalg« (det nuværende bylav) gav man i nogle år tilskud til Malt og Vejen kommuner til plantning af allétræer langs vejene fra Vejen til krattet. Ellers mærkes der ikke meget til interesse for »almennyttige øjemed«; et forslag om 10 kr. til afholdssagen henlægges uden diskussion og glemmes.

Møderne gik deres gang, omtrent som sædvanlig. Det skete dog af og til, at der dukkede fremmede navne op. Og 1885 fandt man, at den provisoriske finanslov og den derved skabte politiske situation i den grad fyldte alles sind, at grundlovsfesten denne gang burde have et mere politisk præg. Man fik derfor venstreføreren Sofus Høgsbro (tidligere forstander på Rødding højskole) over fra København som taler. De andre talere var »de sædvanlige«, men ordene fik iflg. Højskolebladet en skarpere klang. De gjorde også stærkt indtryk på tilhørerne. F. eks. kan vi i H. P. Hanssens erindringer se, hvor påvirket han blev af

*Hans Didrik Kloppenborg, 1802—1882.
Gårdejer i Københoved, Skrave sogn. Indskrift: H. D. Kloppen-
borg af Kjøbenhoved, 1802—1882.*

dette møde — og af en samtale med Schrøder på en spadseretur den følgende dag. 1893 kom han selv til at tale som gæst ved grundlovsmødet. Ved andre lejligheder i disse år nævnes talere som folketingsmand Frede Bojsen, valgmenighedspræst Fr. Nygaard fra Sdr. Næraa, Svejstrups efterfølger i Vejen J. Richter og folkemindeforskeren H. F. Feilberg. Sidstnævnte var ganske vist nu bosat i Askov og er altså ikke »fremmed«, men reglen om de rent lokale kræfter var altså ikke mere gældende. 1894 holdtes der 8. september et stort møde af foreningen af højskoler og landbrugsskoler; det refereres ikke i protokollen, men må jo have været højskolens 50-års jubilæum i Danmark.

1889 fandt man noget at bruge den stadig voksende beholdning til. Det var Hundsbæk plantage i Læborg sogn nord for Malt og Vejen, der bad om et lån. Skibelundforeningen besluttede at støtte denne plantingsag med 2000 kr., som skulle forrentes med 4 %, og foreningen købte desuden 10 aktier i Hundsbæk plantage for 420 kr. Fra 1886 bevilgede man indtil videre Askov højskole overskuddet af de kirkelige møder i juli måned, som stadig holdtes med god tilslutning, tit med over 1000 deltagere — som tidligere nævnt dog så godt som uomtalt i protokollen. 1888 fik Knud Pedersen sin kontrakt fra 1874 fornyet for en ny periode på 15 år.

I rejsningen af mindesten var der indtrådt en pause efter rejsningen af Krügers sten 1882. Men nu døde *Niels Jokum Termansen* 1892. Som en af medstifterne af Skibelundforeningen og dens trofaste ven og faste taler var han selvskrevet til at blive mindet i krattet, og da foreningens formand N. J. Thomsen skænkede en egnet sten, blev bestyrelsen bemyndiget til at afholde alle udgifter til udførelsen. Da stenen var færdig, blev den afsløret ved grundlovsfesten 1893. Afsløringstalen

blev holdt af H. F. Feilberg. Temmelig tidligt begyndte man at tale om, at man ikke var helt tilfreds med stenen — den var vist for uanselig, og 1905 blev den afløst af en anden, se senere herom. 1893 blev det besluttet at rejse en mindesten — hvis en passende sten kunne fås — for gårdejer *Hans Didrik Kloppenborg* fra Københoved. Han var død 1882, men mindedes stadig som en god ven af foreningen og som en af de betydeligste foregangsmænd i sønderjydernes kamp. Og da præsten i Vejen *Hans Svejstrup* døde 1893, stillede man det ganske vist først i bero med at rejse en sten for ham og nøjedes med at lade *Heinr. Nutzhorn* holde en mindetale over ham ved grundlovsfesten 1893. Men da billedhuggeren *Aksel Hansen* fra København tilbød at skænke et brystbillede af *Svejstrup*, som han havde dannet, hvis foreningen ville lade det støbe i bronze, hvilket kun ville koste 200 kr., modtog man tilbuddet under forudsætning af, at pengene blev indsamlet blandt *Svejstrups* venner. Der indkom ganske vist kun 135 kr., men naturligvis betalte foreningen det manglende. Begge disse sten blev afsløret ved den før nævnte store højskolefest 8. september 1894.

1893 døde foreningens første formand, gdr. *N. J. Thomsen* fra Vejen. Han havde beklædt formandsposten uafbrudt fra starten i 1869. Til hans efterfølger valgtes direktør *Johannes Lauridsen* fra Grønvang i Vejen.

De store stens periode.

Skønt *Ludvig Schrøder* forlængst havde erklæret, at man nu havde gjort, hvad der kunne gøres i krattet, blev der også i de nu følgende år udfoldet en travl virksomhed i Skibelund. Det vil trætte at gå i enkeltheder med, hvad der blev udrettet, men set over en år-

række var det egentlig ikke så lidt, der skete. Der tales ved næsten hver eneste generalforsamling eller bestyrelsesmøde om nye indkøb af jord i stykker og strimler; der skaffes lovformelige skøder med naboerne, der rettes ud langs skellene, udvides mod syd og øst. Krattet var jo nu blevet fredskov, og 1896 modtog foreningen 500 kr. som erstatning herfor fra staten. Også festpladsen blev atter flere gange udvidet, og forbedret med flagstænger. Træerne var nu vokset op, man talte lige så meget om udhugning som om plantning. 1899 kom der bevilling til at holde almindelig beværtning uden udskænkning af stærke drikke. Hertil var det gamle hus dog ikke tidssvarende, og efter 1906 kom efter flere års diskussion den nuværende pavillon, som dog adskillige gange siden er blevet ombygget og udvidet. Foreningen fik her hjælp af bygmester Niels Ebbesen Grue fra Vejen.

Samtidig med at krattet begyndte at blive både smukt og værdifuldt, konsolideredes formueforholdene også yderligere. Festerne gav godt overskud: 4-5-600 kr. — det var jo mange penge at få hvert år, og en aktivmasse på 4-5000 kr. var det heller ikke dårligt at være ejer af. Der blev stadig råd til en del ekstra. Da Hundsbæk plantage gerne ville betale sin gæld, der nu var reduceret til 1400 kr., med aktier i plantagen, gik man 1898 ind på dette forslag, når der kunne udstedes 46 aktier foruden de 10, foreningen havde i forvejen; således kunne alle Skibelundforeningens lodejere få en aktie i Hundsbæk plantage. Lodejerbrevene skiftede stadig ejere. Ved hver eneste generalforsamling er der nogle stykker, der skal godkendes. Det er jo en af foreningens vigtigste love, at lodejerbreve ikke kan overdrages til andre uden generalforsamlingens samtykke. Af nye »bestyrere« (Schrøders udtryk) skal nævnes Jacob Appel, hvis hånd første gang ses i pro-

*Hans Christian Janus Nicolaj Baltzar Krarup Svejstrup,
1815—1893.*

*Sognepræst i Rødding, senere i Vejen. Bronzerelief af Aksel
Hansen. Indskrift: H. Svejstrup, 1815—1893.*

tokollen 1895; han blev valgt til bestyrelsen 1893 sammen med møller Ebbe Ebbesen fra Sønderskov mølle i Folding sogn.

Ved møderne var der fra halvfemserne næsten altid mindst én fremmed taler; således talte som før nævnt 1898 H. P. Hanssen, Nørremølle, og den norske højskoleforstander Bentsen, som »formodes at kunne holde en kvik lille tale« (Schrøder i forhandlingsprotokollen); 1900 talte Alfred Povlsen, Ryslinge, og Lars Eskeland fra Norge. 1903 møder vi for første gang Askov valgmenighed nævnt; den skal have indtægten af høstmødet i september. Et grundlovsmøde kunne nu indbringe et overskud på 6-700 kr., svarende til 4-5000 gæster.

1896 ville Knud Pedersen gerne købe den grund, hvorpå hans skole var bygget; han kunne ikke få kreditforeningslån uden selv at eje grunden. Det gav anledning til en del overvejelse, men foreningen ville ikke sælge af sin ejendom, derimod traf man den aftale med Knud Pedersen, at Skibelundforeningen i løbet af 7 år skulle indskyde 5000 kr. i hans skole mod pant i den nye skolebygning, som han agtede at opføre. For at skaffe disse penge skulle der hvert år holdes et høstmøde i august eller september. Som ovenfor nævnt kunne man dog et år undvære disse penge til Askov valgmenighed. 1904 var de 5000 kr. fuldt udbetalt til efterskolen.

Hører nu alt dette til i foreningens så at sige daglige tilværelse, så må nu to ekstraordinære begivenheder omtales, nemlig rejsningen af de to store mindesten, som mere end noget andet har gjort Skibelund kendt ud over landet, og som den dag i dag alene er et besøg i krattet værd, nemlig *Magnusstenen* og *Modersmålet*. 1896 kunne Schrøder på generalforsamlingen oplyse, at der var modtaget tilbud om at skænke krattet en mindesten for Magnus den Gode. Tilbudet kom fra den danske digter, nu russisk professor og statsråd Thor Lange (1851—1915), som allerede havde rejst hi-

*Magnusstenen.
Granitskulptur af Niels Skovgaard, 1898.*

historiske mindesmærker flere steder i landet. Tilbudet blev naturligvis modtaget med tak. Arbejdet blev over-

draget Niels Skovgaard, som egentlig var maler, men dog også gav sig af med billedhuggeri. Man fandt en egnet sten, tidligere overligger på en sløjfet gravhøj, på Drostrup hede (Læborg sogn), og da den ikke rigtig ville komme til at passe til de personlige mindesten omkring festpladsen, anbragte man den på en høj i den østlige del af krattet, som endnu ikke var tilplantet. Her blev arbejdet udført. Det var stenen selv, der inspirerede kunstneren til dens udformning, og det kan vel også siges, at tanke og materiale sjældent har passet så godt sammen som her. Niels Skovgaard har fremstillet en scene af slaget på Lyrskov hede 28. september 1043; kong Magnus den Gode ses i spidsen for sin hær, kæmpende mod venderne, mens Trondheims klokke høres ringe — som det er fortalt af Snorre i hans kongesaga. Stenen er tresidet. På de to sider ses de kæmpende figurer, på den tredje, bagsiden, står indhugget et vers af Thor Lange:

»Magnus, tvende rigers pryd,
unde Gud din kongesjæl
at se Nordens grænsepæl
atter rykket frem mod syd«.

Og derunder: Rejst af Thor Lange 1898. Kunstnerens signatur, N. K. S., står temmelig skjult mellem et par af kæmperne på østsiden. Stenen blev afsløret på selve datoen for kampen, 28. september 1898. 15-1600 mennesker var til stede. Afsløringen skete med stor højtidelighed; man samledes ved Lindbergstenen og drog med musik i spidsen, med de nordiske flag og adskillige lokale skyttekredsfaner vajende ud til stenen. Her blev der sunget sange, som var skrevet til lejligheden, professor Camillus Nyrop talte om Thor Lange og hans arbejde med at få rejst mindesten på historiske steder rundt om i landet, og Ludvig Schrø-

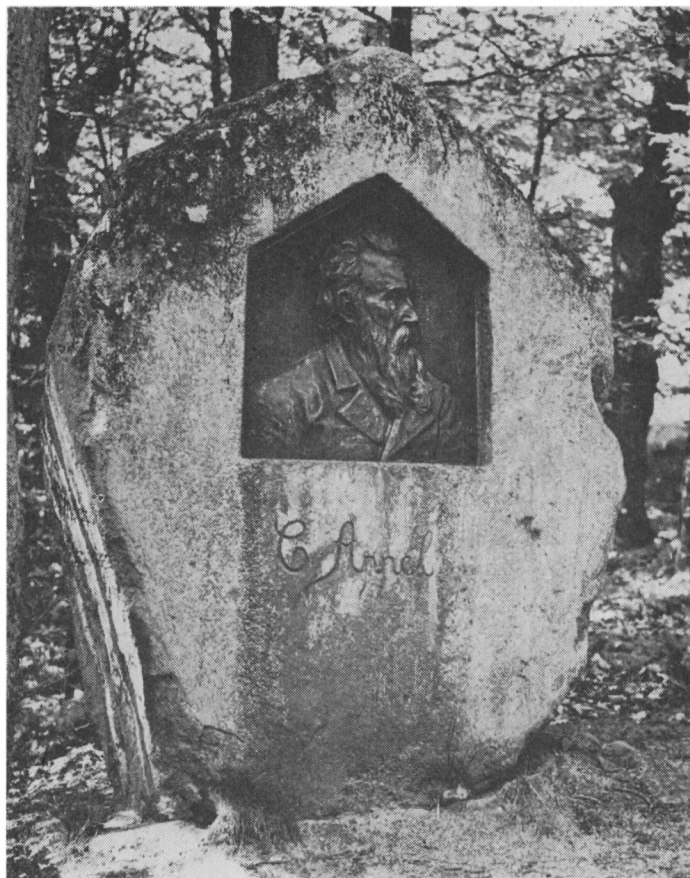

Modersmålet.
N. Hansen Jacobsen, 1903.

der takkede på Skibelundforeningens vegne med et leve for Thor Lange. Derefter samledes man på fest-

pladsen, hvor flere sange blev sunget, og taler blev holdt af dr. phil. H. L. Møller, København, som mest talte historisk om Magnus's bedrift, af xylograf F. Hendriksen, der talte om stenen som kunstværk, af Skrumsager, Københoved, og flere andre.¹¹

Mens Magnusstenen vel tør siges at være krattets magtfuldste kunstværk, er måske nok »*Modersmålet*« det populæreste. Mærkeligt nok er det overhovedet ikke omtalt i Skibelundforeningens protokol, vel fordi det ligesom Magnusstenen helt igennem er en gave til krattet. Men naturligvis er statuens historie kendt fra andre kilder.¹² En velhavende bankmand fra København, konferensråd Axel Heide, født i Sønderjylland, besøgte Askov højskole og krattet 1901 sammen med den andetsteds på egnen kendte landstingsmand, fabrikant Holger Petersen. Heide kom da frem med den tanke at rejse en mindesten for digteren Edvard Lembcke og historikeren A. D. Jørgensen. Skibelundforeningens formand, direktør Johs. Lauridsen, foreslog ham da at få den kendte lokale kunstner Niels Hansen-Jacobsen til at udføre arbejdet; hertil svarede konferensråden, at det var ham bekendt, at man lavede god cikorie og margarine i Vejen, men han vidste ikke, at man også lavede kunst. Enden på det blev dog, at Hansen-Jacobsen blev opfordret til at påtage sig opgaven, hvad han straks var villig til, da han hørte, hvad det drejede sig om. Det var Hansen-Jacobsen, der, da han hørte om Heides tanke: at skabe et monument, som kunne minde om, at kampen for Danmark og danskhed er af åndelig art, fik den tanke at gøre dobbeltminde-mærket til et monument for *modersmålet*. Det er kvindeskikkelsen, der er hovedpersonen, hun støtter sig ikke til de to mænd, men lægger sine hænder skærmende på deres hovede. Stenen er dansk granit, men den er udført på Hansen-Jacobsens atelier

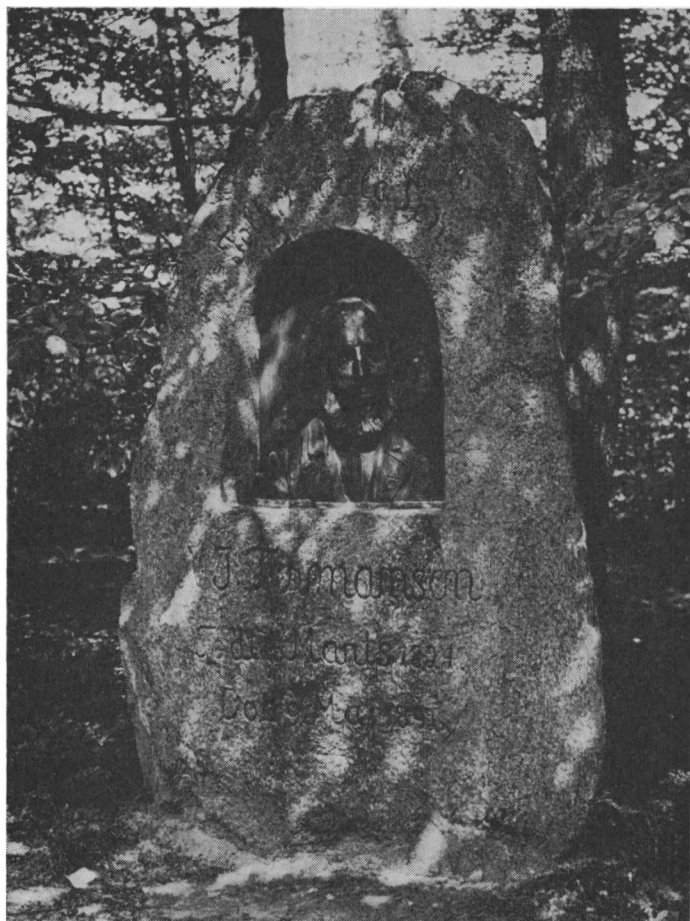
Cornelius Appel, 1821—1901.

*Højskoleforstander og frimenighedspræst i Rødning. Indskrift:
C. Appel.*

i Paris. 17. juli 1903 kom stenen til Vejen og blev straks ført ud til krattet, hvor afsløringen fandt sted mandag d. 27. juli. Skønt det var øsende regnvejr, var der 1500 mennesker på pladsen. Konferensråd Heide holdt en kort afsløringstale, og direktør Lauridsen tak-

kede for gaven. Derefter samledes man på festpladsen. Her blev der talt af professor Harald Høffding og af Ludvig Schrøder, men den sidste måtte dog afkorte sin tale, fordi regnen nu plaskede sådan ned, at man ikke kunne høre, hvad han sagde. Professor Vilhelm Andersen, som var med som gæst ved denne lejlighed, har givet en smuk skildring af »Modersmålet i Skibelund Krat« i det nordiske tidsskrift »Ord och Bild«, 1903. Monumentet er i øvrigt så kendt, at det ikke skal beskrives nærmere her. Om de to mænd kun dette: *Edvard Lembcke* (1815-97) var adjunkt i Haderslev, skrev her bl. a. »Vort modersmål er dejligt« til en afskedsfest for den kendte præst F. E. Boisen (Budstikke-Boisen); efter 1864 måtte han fortrække til København. Han er iøvrigt mere kendt som oversætter end som digter. *Adolf Ditlev Jørgensen* (1840-97) var sønderjyde, født i Gråsten; han var historiker, blev rigsarkivar og har både som videnskabsmand og i populær form gjort sig højt fortjent som navnlig sønderjysk historiker.

Det skal ikke kunne siges, om det var rejsningen af disse to store kunstværker, der satte gang i rejsningen af mindsten påny, men i hvert fald kom der nu en række år, hvor afsløringen af nye sten ikke var nogen sjældenhed. 1903 kom det på tale, at man i Rødding ville rejse et minde for *Cornelius Appel*; han var oprindelig lærer, men blev frimenighedspræst i Rødding, ordineret hertil i Askov 30. juli 1874. Han var præst i Rødding til 1889 og hørte altså nærmest hjemme her, men hans nære og levende forbindelse med alt, hvad der foregik i Skibelund og Askov, gjorde det rimeligt, at der også blev rejst et minde for ham blandt de andre i kredsen omkring festpladsen. Stenen viser et bronze-relief udført af N. Hansen-Jacobsen. Den blev afsløret 24. september 1905. Hans yngste søn, Jacob Appel,

Niels Jokum Termansen, 1824—1892.

*Gårdejer i Gammelby, Læborg sogn. Rigsdagsmand. Indskrift:
Folkets ædle Søn. Bronzerelief af Hansen-Jacobsen. Derunder:
N. J. Termansen, født 15. Marts 1824, død 9. Maj 1892.*

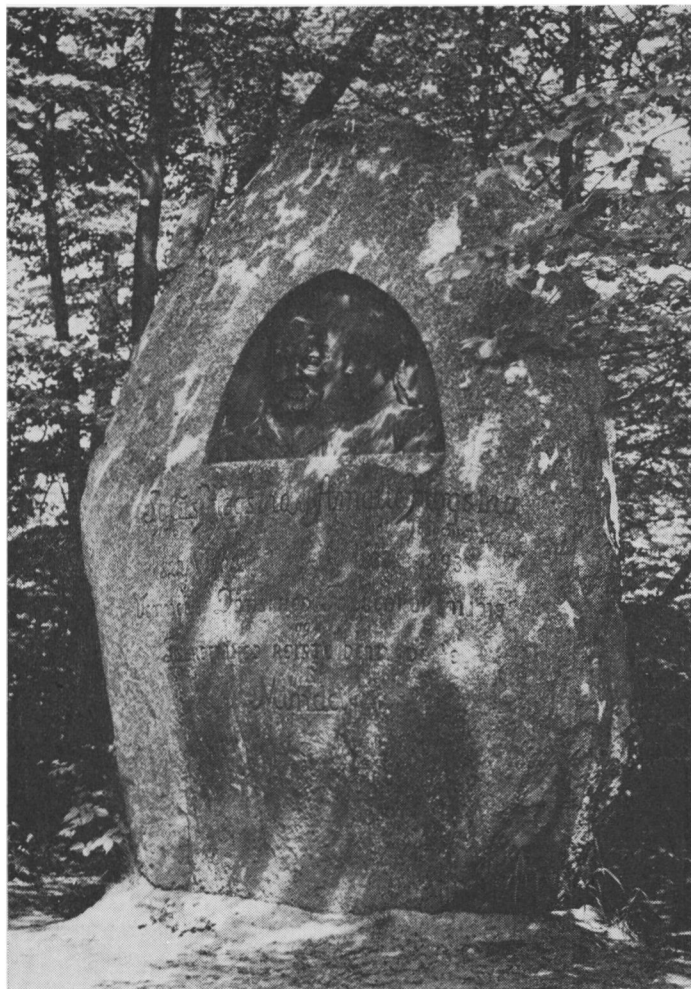
holdt afsløringstalen. Som tidligere nævnt var man ikke tilfreds med den sten, man i sin tid havde fået rejst for N. J. Termansen. Foreningen lod derfor N.

Hansen-Jacobsen udføre et portrætrelief af ham og lod det indsætte i en større sten, mens den gamle blev opstillet ved hans gård i Gammelby. Den nye blev afsløret ved det kirkelige møde 28. juli 1906. Schrøder og Jac. Appel talte til 2000 mennesker. Begge disse sten blev i det væsentlige bekostet af foreningen. Indtægterne tillod nu denne udgift, uden at der blev under-skud i kassen.

Snart efter den nye sten for Termansen kom der et nyt monument ind i rækken. Det var en anselig sten til minde om politikeren *Sofus Høgsbro*¹³⁾ og hans hustru *Amalie Jürgensen*. Det var atter Hansen-Jacobsen, der var kunstneren. Stenen viser i relief af bronze et dobbeltportræt af ægteparret. Sofus Høgsbro var født i Rødding præstegård 1822. I sin ungdom blev han stærkt grebet af Grundtvigs tanker om frihed i kirke og skole. 1850—62 var han forstander for Rødding højskole (afløst af Ludvig Schrøder), og da han 1862 flyttede til København for at virke her som en af de ledende venstrepolitikere, bevarede han interesse for og nær kontakt med alt, hvad Askov og Skibelund stod for. Da han døde 1902, faldt det naturligt at give ham og hans hustru en plads blandt de andre omkring festpladsen i krattet. Festen holdtes 23. juni 1907; der var 7000 mennesker samlet; J. C. Christensen holdt hovedtalen om Sofus Høgsbro som politiker, Jacob Appel talte om ham som højskolemand, og flere andre havde ordet. Høgsbros søn, højesteretssagfører Svend Høgsbro, der senere selv skulle få sin sten i krattet, takkede på familiens vegne.

Året efter døde både Ludvig Schrøder og Povl la Cour. Og naturligvis var det givet, at de begge, som praksis nu var blevet, skulle have deres minde føjet ind i kredsen. Ingen overhovedet var nærmere til det end *Ludvig Schrøder*¹⁴⁾, mere end nogen anden sjælen

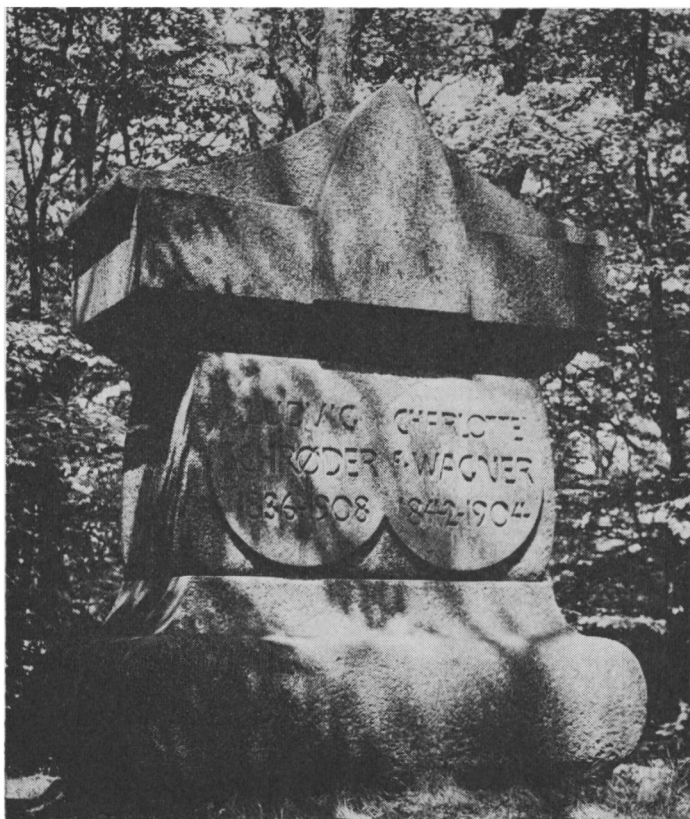

Sofus Magdalus Høgsbro, 1822—1902 og hustru Amalie Gabrielle Jürgensen, 1833—93.

Politiker, venstrefører, rigsdagsmand. Indskrift under portrætterne (navne og årstal): Venner af Danskhed, Folkeoplysning og Folkefrihed rejste dem dette Minde.

i alt, hvad der skete her. Hans sten kom i 1910, afsløret 18. september. Det er en stor og tung — alt for tung — granitblok, tegnet af Joakim Skovgaard. Den er uden portrætter, kun med navnene Ludvig Schrøder og Charlotte Wagner og deres årstal. Bag på stenen står Schrøders valgsprog: Dag og dåd er kæmperim. Stenen blev skænket af »Askov lærlinge« (højskolens elevforening). Den indtager med rette en dominerende plads for enden af festpladsen. Ved afsløringen var der tusinder af mennesker til stede. Jacob Appel, Schrøders svigersøn, holdt hovedtalen; desuden blev der talt af Holger Begtrup.

Fra denne periode vil vi endnu omtale den store Bjørnson-fest i 1906.¹⁵⁾ Heller ikke den er omtalt i protokollen, men refereres andetsteds fra. 6000 mennesker var strømmet sammen for at høre den store mand. Han havde før været på Askov, men havde ikke talt ved et offentligt møde i Skibelund. Han kom nu lige fra Paris. Hans tale drejede sig om Nordens fremtid, om den nylig opløste union mellem Sverige og Norge og om den fred, der skal sikres ved at alle germanske folk står sammen. Franz v. Jessen har i sine erindringer givet en malende skildring af festen. Lige overfor talerstolen stod i forreste række nogle snese sønderjyder, hvis centrale skikkelse var gårdejer J. N. H. Skrumsager fra Københoved. Han stod og røg sin halvlange pibe, som han kun tog ud af munden, når hans mægtige røst klang med i sangen; ligesom de andre sønderjyder syntes han at kunne samtlige vers af disse grundtvigske og bjørnsonske digte udenad. Bjørnsons tale refereres nu ret udførligt, mens det samtidig følges, hvorledes Skrumsager passer sin pibe. Da Bjørnson omtalte, hvorledes tyskerne krænker samvittighederne, nedtramper sproget o. s. v., tog Skrumsager piben ud af munden, og der lød et rungende *Hør!*,

Ludvig Schrøder, 1836—1908 og hustru Charlotte Wagner,
1842—1904.

Granitmonument af Joakim Skovgaard. Indskrift: Kun navne og
årstal. På bagsiden: *Dag og Daad er Kæmperim.*

som fandt mangfoldig genlyd. Men da han fortsatte med, at alligevel måtte jo Tyskland med i den store pangermanske sammenslutning, rømmede Skrumsager sig hørligt, og da han udtalte den mening, at man også kunne have tillid til dem, afbrød Skrumsager med et rungende *Nej!* og i det samme begyndte folk at le . . .

Dr. phil Vilhelm la Cour,¹⁵⁾ der som ung student også var til stede, fortæller, at også han råbte nej. Han synes ikke at have hørt andet end sit eget råb, men fortsætter, at Appel rejste sig og spejdede nervøst efter den formastelige, som vovede at gribe forstyrrende ind. For Bjørnson var gået i stå. Han stod et øjeblik tavs, som ventede han på en tilslutning, der kunne afbalancere råbet, men den kom ikke. Så sagde han irriteret: »Ja, det må sandelig Dere danske selv om!« Folk lo, den uheldsvangre tavshed var brudt, og han fortsatte talen.*)

Endelig skal vi her indføje et eksempel på, *hvordan Skibelund kunne opfattes*¹⁶⁾ af dem, der ikke delte den grundtvigske højskoles tankegang. I august 1900 holdt den grundtvigske studenterforening »Studenterkredsen« sommermøde på Askov. Mødet blev dag for dag loyalt refereret i Kristeligt Dagblad. Her fortælles 23. august om, hvorledes samtlige 150 deltagere en søndag formiddag gik i kirke i valgmenighedskirken og derefter om eftermiddagen stævnedes til fest i Skibelund krat, »Ribe amts heldigste festplads«. 2-3000 mennesker var her til stede i herligt vejr. Der var først gymnastikopvisning af 200 karle og drenge fra Ribe amt, derefter møde på festpladsen med taler af Jacob Appel, pastor Otto Rosenstand, Vester Vedsted (et begejstrende foredrag om det menneskeliges ret og glæden over livet), Poul la Cour og en finsk gæst, fru Hellström. Det har sikkert alt sammen været typisk for en ret Skibelundfest og var i alle måder vellykket. Men i samme blad for 30. august kom nu et angreb fra

---

*) Vi kan ikke nægte os fornøjelsen her at citere fra regnskabsbogen: Honorar til Bjørnson 300 kr. Og omtrent fra samme tid: konseilspræsident Klaus Berntsen 150 kr., finansminister Nergaard 100 kr., pastor Hjortkjær, Malt 20 kr. — Ja, ja, 20 kr. var mange penge den gang for en landsbypræst.

pastor Carl Moe i Skanderup, den senere formand for Indre Mission. Carl Moe begynder med at kritisere, at man, efter at have begyndt søndagen med gudstjeneste vanhelliger den ved at holde »folkefest« om eftermiddagen. Forhåbentlig er der ikke mange steder, hvor der kan samles 2-3000 mennesker til sligt. Han citerer 1. Tim 4,8: »Den legemlige øvelse er nyttig til lidet« . . . og fortsætter: »Sørgeligt, at der her i vort søndagsvanhelligende land kan føres an fra grundtvigsk side til et sådant misbrug af dagen, og det er i høj grad betegnende for den indflydelse, en grundtvigsk højskole kan øve på en egn, hvis referenten virkelig har ret i, at »ethvert menneske i mange miles omkreds tænkte på og talte kun om eftermiddagens store begivenhed, folkefesten i Skibelund krat . . . En hviledag har den søndag da ikke været for disse arme gymnastikere, der måtte arbejde i deres hede krops sved — og nogen hellig dag vil vel ingen påstå, at det blev. Helt pudsigt bliver det, når man læser, at studenterne ved denne gymnastikfest skulle se en levende illustration af, hvad der var talt så meget om på mødet, nemlig: »resultatet af højskolens gerning iblandt tidens ungdom«. Men pudsigt er det sandelig ikke, når højskolen går i spidsen med at lære ungdommen at vanhellige søndagen, hvoraf den vitterlige følge er, at de unge bliver ganske fremmede for Guds hus og ligegyldige for ikke at sige fjendske mod hans ord. Og pudsigt er det heller ikke at tænke på, at en hel del af de 150 studenter vel siden bliver præster . . . som . . . sparker lige så meget til kristendommen som til fodbolden. Det var kristelig set en sørgelig søndag i Skibelund krat den 19. august«.

Således kunne man altså også i den store gamle kamptid vurdere det, som er foregået i Skibelund gennem de 100 år.

Op til genforeningen.

I den følgende periode er der adskillige huller i protokollens beretninger. En bestyrelsesprotokol er jo nu engang ikke en dagbog, og man refererede simpelt hen ikke de beretninger, som formanden dog må formenes at have aflagt på generalforsamlingerne. 1909 blev den i brug værende protokol forlagt, 1910 er der overhovedet intet skriftligt, en ny kom først i brug 1911. 1913 noteres det, at nu var den gamle protokol heldigvis »kommet til stede«. Men endnu værre er det egentlig, at Jacob Appel, som nu for det meste førte pennen, var til det yderste lapidarisk i sine indførelser. Der nævnes næsten intet om så dagligdags ting som festerne — dem vidste vel alle alligevel alt om. Men også mindstensafsløringerne er tit forbigået i så godt som fuldstændig tavshed. Året 1917 er der slet ikke ført nogen protokol.

Men så er der jo også andre ting, som det har været nødvendigt at føre til protokols, ikke mindst om foreningens praktiske problemer i dagliglivet. Om selve krattet siges det, at der fra 1906 forhandlede om »nybygning« i Skibelund. Beværter Anders Paaskesen ville gerne påtage sig at forrente en byggesum og betale årlige afdrag, hvis der måtte komme nye bygninger. Efter et par års overvejelser rejstes der 1908 for 13.700 kr. en ny bygning. 11.000 kr. lånte man i Vejen sparekasse, bygmester Niels Ebbesen Grue i Vejen forestod byggeriet. Der blev lavet en kontrakt med Paaskesen, men han måtte gentagne gange have afslag og udsættelse med betalingen. Fra 1920 tales der om, at nye udvidelser er ønskelige, men de må vente til billigere tider. Der måtte ikke danses i bygningen uden tilladelse fra bestyrelsen. Pladsen udenfor pavillonens kneb det med at holde pæn, den »bør fredes bedre«. Det gamle hus står endnu og bliver istandsat. Fest-

pladsen blev der stadig ofret meget på. Den måtte stadig udvides og forbedres, i 1912 f. eks. for 1350 kr., som endda blev overskredet. Sten må nu og da flyttes. Men resultatet var vellykket.

Til Knud Pedersen var der som før omtalt udlånt 5.000 kr. Heraf skulle han betale 200 kr. i rente, men han bad Skibelundforeningen om tilladelse til at bruge disse 200 kr. til understøttelse for børn fra Sønderjylland. Det blev bevilget ham, og i mange år var det skik at bruge denne renteindtægt på denne måde. Også under krigen, da der ikke kom sønderjyske børn til skolen, blev dette beløb udbetalt. Efter krigen (1919) fandt man dog tiden inde til at tage hans leje af grunden op til nærmere overvejelse.

Foreningens økonomi blev stadig bedre. Formuen voksede støt. 1909 var den 8.933 kr., i 1915 13.850 kr., efter krigen (1919) 21.348 kr., foruden jord og planter. 1919 kom der forespørgsel fra aktieselskabsregistret om foreningens forhold, men der kunne jo svares, at der aldrig var blevet udbetalt udbytte til selskabets aktionærer, og at der ligefrem i lovene var forbud herimod. Udbyttet kunne ellers nok have haft nogen betydning i disse år. Graner og andre træer var nu forlængst vokset op i størrelser, så der kunne sælges gavntræ, brændsel og juletræer for ganske antagelige beløb. Dette salg af træ blev desuden til gavn for kratet, som en tid havde truet med at få præg af granplantage. Nu kunne det forskønnes ved udhugning, så de mange løvtræer kom til deres ret.

Møderne fortsatte med at samle store skarer. Der opgives store tal, ikke sjældent var der 4-7.000 tilhørere. Det var nu blevet en fast regel, at der altid var mindst een fremmed taler, tit en mand fra et af de nordiske broderlande. Undertiden skete det, at festpladsen blev lånt ud til andre organisationer, f. eks. i 1911

til K.F.U.M., men det blev dog aldrig til tradition med nogen af dem. Talernes emne var som altid i overensstemmelse med formålsparagraffen af folkeligt og nationalt præg. Politiske spørgsmål kunne ikke med rimelighed helt holdes ude. Men man søgte at undgå både partipolitik og udenrigspolitiske udfordringer. Med partipolitikken gik det som regel meget godt. Men med hensyn til det udenrigspolitiske kunne det undertiden knibe lidt. »Grænsens sang« måtte nødvendigvis på dette sted tone så kraftigt, at også tyskerne kunne høre den. Allerede da Modersmålet blev afsløret, havde man i blade som »Schleswigsche Grenzpost« kunnet læse skarp kritik både af selve statuen og af de taler, der blev holdt ved festen. Senere talte f. eks. Klaus Berntsen¹⁷⁾ 1910 og 1911, sidste gang som minister, ved grundlivsfesten, og igen 1914, denne gang for 6500 mennesker. Han talte, som han jo så tit gjorde det ved folkelige møder, om Kristen Kold og om friskole og højskole, politisk aldeles neutralt, men han var offentlig politisk personlighed, og det var i sig selv nok til, at der kom indvendinger fra tysk side. Også Jacob Appel havde i sin ministertid talt ved festerne. Hans emner havde været D. G. Monrad og frihed i kirkelige og skolemæssige spørgsmål. Finansminister Neergaard havde talt om den sociale lovgivning. Alle disse ministertaler gav nu atter anledning til kritik, ikke blot fra tysk side, men også i Danmark. Klaus Berntsen skriver herom i sine erindringer (3. bd., 1925, s. 183): »Ministeriets udenrigspolitik, der var anlagt på neutralitetsprincippet, blev fra enkelte hold både i den danske og den tyske presse genstand for misforståelse og mistænkeliggørelse. Særlig ondsindet var »Schleswigsche Grenzpost«, som redigeredes af den fanatiske danskhader hr. Strackerjahn, der tillod sig at kritisere regeringen, fordi finansmini-

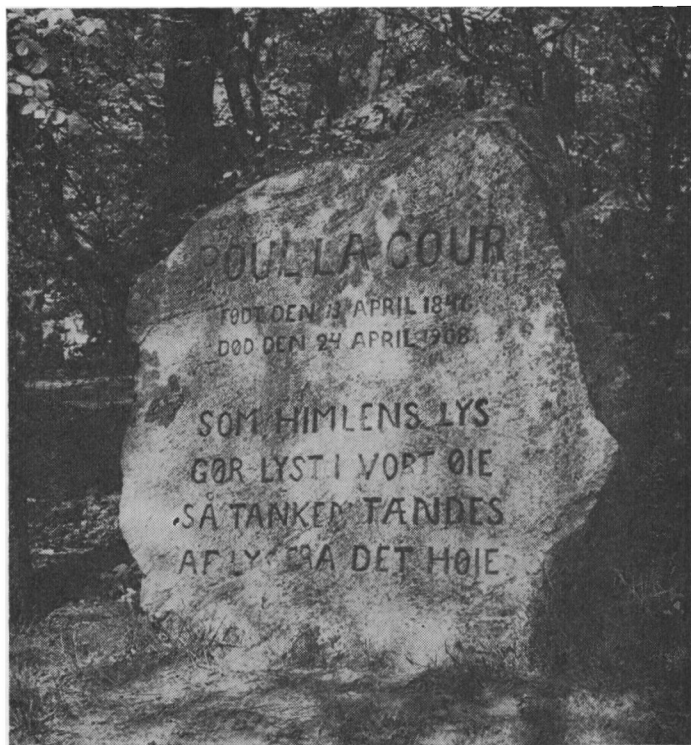
Svend Høgsbro, 1855—1910.

Politiker, jurist, sekretær i Andelsudvalget. Indskrift: Minde om Andelsudvalgets trofaste ven, højesteretssagfører Svend Høgsbro, født 4. juni 1855, død 5. maj 1910. På foden: Rejst af danske andelsforeninger.

ster Neergaard havde talt ved et møde på Skamlingsbanken og jeg ved en grundlovsfest i Skibelund krat, hvor tusinder af danske nordslesvigere havde været til stede«.

Den første verdenskrig kunne ikke undgå stærkt at præge møderne, især naturligvis fordi grænsen nu var spærret, så den store tilstrømning sydfra ophørte. Jacob Appel foreslog på en generalforsamling 1915, at man helt lod være med at holde møde på grundlovsdagen, men det vandt dog ingen genklang hos de andre lodejere, og møderækken fortsattes uafbrudt, stadig i disse år med god tilslutning. Med to store fester blev der sat et storslået punktum for dette afsnit af Skibelunds historie. Allerede 1919 havde der været 7.000 deltagere, da Jacob Appel talte om Magnusstenen og om Nordens grænsepæl, der nu blev »atter rykket frem mod syd«. Ved grundlovsfesten 1920 indfandt der sig 10.000 deltagere fra hele landet — det må have sprængt alle rammer. Ordførere var Jacob Appel, Erik Appel og Klaus Berntsen, og naturligvis talte de alle om det, som fyldte alles sind. Og allerede 15. juli var der atter stor fest, da kongeparret efter den store genforeningsrejse i Sønderjylland kom til Skibelund, hvor kong Christian afslørede den store genforeningssten i den østlige udkant af krattet.

Rejsningen af mindesten var ikke standset med den store mindesten for Ludvig og Charlotte Schrøder. Men den næste gav anledning til nogen overvejelse og en del korrespondance. Sagen begyndte med, at Skibelundforeningen underhånden fik at vide, at Andelsudvalget gerne ville rejse et minde for udvalgets sekretær, højesteretssagfører *Svend Høgsbro*, der var død 1910. Udvalget kunne ikke rigtig finde et egnet sted at anbringe stenen på og ville egentlig helst have en henvendelse fra Skibelundforeningen om at få stenen rejst

Poul la Cour, 1846—1908.

Fysiker, højskolelærer, opfinder, titulær professor. Navn og årstal og verset:

*Som Himlens lys
gør lyst i vort øje,
så tanken tændes
af lys fra det høje.*

i krattet. Heroverfor måtte foreningen erklære, at Svend Høgsbros virksomhed havde haft en anden karakter end de andre, hvis minde var rejst i kredsen om festpladsen, det drejede sig her specielt om folkelighed og grænsekamp. Men hvis Andelsudvalget selv ville anmode om det, ville man gerne tage mod stenen og

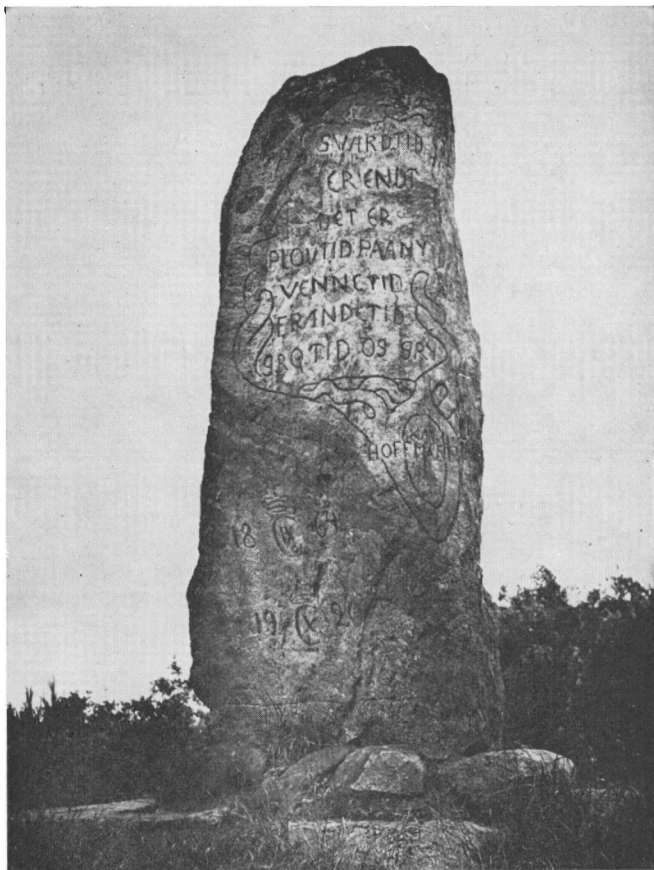
finde en egnet plads til den. Det endte da med, at denne sten blev opstillet uden for den sædvanlige kreds, på en lille lysning umiddelbart øst for festpladsen. Her er senere enkelte andre sten kommet til. Det er en høj granitsten med indlagt bronzerelief, udført af billedhugger Ølsgaard, Aarhus. Indskriften lyder: Minde over Andelsudvalgets trofaste ven, højesterets-sagfører Svend Høgsbro, født 4. juni 1855, død 5. maj 1910. Og på foden: Rejst af danske andelsforeninger. Afsløringen fandt sted i forbindelse med det kirkelige møde 29. juli 1912. Rejsningen af denne sten gav anledning til nogen debat om betimeligheden af, at Skibelundforeningen her »kom ind på et skråplan« ved at drage mænd, hvis arbejde ikke havde været af helt samme art som den øvrige kreds, ind blandt dem, man her ville mindes. Men naturligvis stod foreningen fast på sin beslutning om at værne også denne sten.

Året efter var det den berømteste af Askov højskoles lærere, professor *Poul la Cour*, der stod for tur. Under hele sin virksomhed i Askov (1878—1908) havde la Cour taget levende del i Skibelundforeningens arbejde og tit — tiere end det fremgår af denne beretning — ført ordet ved dens fester. Man anvendte en smuk sten, som tidligere var skænket til krattet, og N. Hansen-Jacobsen tegnede indskriften, som lyder: Poul la Cour, født den 13. april 1846, død den 24. april 1908. Og dertil verset (af la Cour selv):

Som Himlens lys gør lyst i vort øje,
så tanken tændes af lys fra det høje.

Oven over er indhugget to gengivelser af »tonehjul«*», en af la Cours opfindelser. Afsløringen fandt sted ved det kirkelige møde 1913.*

1915 kom en forespørgsel fra »National forfatterforening« om tilladelse til at rejse en mindesten for

*Genforeningsstenen, 1920.
Af N. Hansen-Jacobsen. Set fra vest.*

Thor Lange i Skibelund krat. Bestyrelsen vedtog at svare forfatterforeningen, at Skibelundforeningen selv havde tanke om at rejse ham et mindesmærke og nøjedes derfor med at takke for henvendelsen. Denne sten kom dog først 1925 og vil blive omtalt senere.

Det måtte føles som en selvfølge, at Skibelund krat

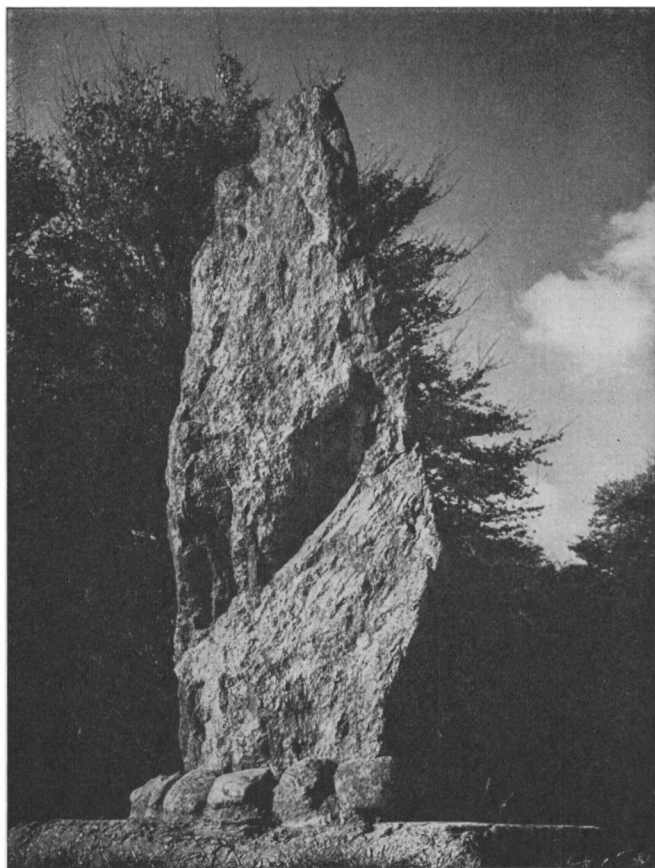
ud fra sine traditioner også måtte have en *genfor-
eningssten* i lighed med de talrige andre, som nu rej-
stes rundt om i landet. Man fandt en stor blok på
Læborg mark. Den var så stor, at den kunne kløves i
flere stykker; en blok står nu ved Rødding frimenig-
hedskirke som minde over de faldne fra første ver-
denskrig; en anden står som gravsten på H. F. Feil-
bergs grav på Askov kirkegård. N. Hansen-Jacobsen
fik overdraget opgaven her som så tit før. På en af ste-
nens sider indhuggede han et vers af digteren Kaj
Hoffmann, oprindeligt digtet til et mærkat, som blev
solgt ved indsamlingen til genopførelsen af domkirken
i Reims:

Sværdtid er endt,
det er plovtid påny,
vennetid, frændetid,
grotid og gry.

På en anden side står det egentlige genforeningsvers
af Hansen-Jacobsen selv:

Mænd fra Vesterhavets kyster
til det Stille Ocean
har kæmpet for, at ret bør være magt.
Vi mindes disse helte, i vor saga skal det stå:
De frelste hjem til Danmark
vore brødre sønden å.

Endelig er på nordsiden af stenen indhugget Chri-
stian IX's og Christian X's navnetræk i årstallene 1864
og 1920. Den næsten tre meter høje sten står på en høj
længst ude mod krattets østgrænse på et sted med vid
udsigt over Sønderjylland. Den blev som før omtalt
afsløret 15. juli 1920 under stor deltagelse og i over-
værelse af kongeparret. Alle udgifter til stenen og ved
afsløringsfesten afholdtes af foreningen, så året trods
indtægterne ved de store folkefester gav et underskud

Genforeningsstenen. Fra sydøst.

på ca. 600 kr. — hvad kassen dog nu med lethed kunne bære.

Mellemløstiden.

Mellem den store grundlovsfest og genforeningsfesten 1920 døde (15. juni) Skibelundforeningens formand siden 1893, direktør Johannes Lauridsen, Vejen.

I hans sted indvalgte i bestyrelsen hans enke, Maren Lauridsen, som havde denne plads til sin død 1928. Som formand valgtes forstander *Jacob Appel*, Askov.

Der var nu ikke mere nogen grænse ved Kongeåen nedenfor Skibelund krat, og det føles, som om dette nu tager noget af spændingen i Skibelundforeningens virksomhed. Dens arbejde bliver nu for en stor del tradition og rutine. Den har aldrig tabt sit mål og sine forpligtelser af syne, men en skildring af dens virksomhed bliver måske knap så fængslende som de foregående år, så meget mere som der stadig ikke findes meget om det mest interessante: møderne og mindstensafsløringerne, i foreningens arkiv. En blot opremsning af navne på talerne — som oven i købet ville blive ukomplet — ville næppe være interessant. Det bliver da mest foreningens »hverdag«, der skal forsøges skildret i den følgende fortsættelse.

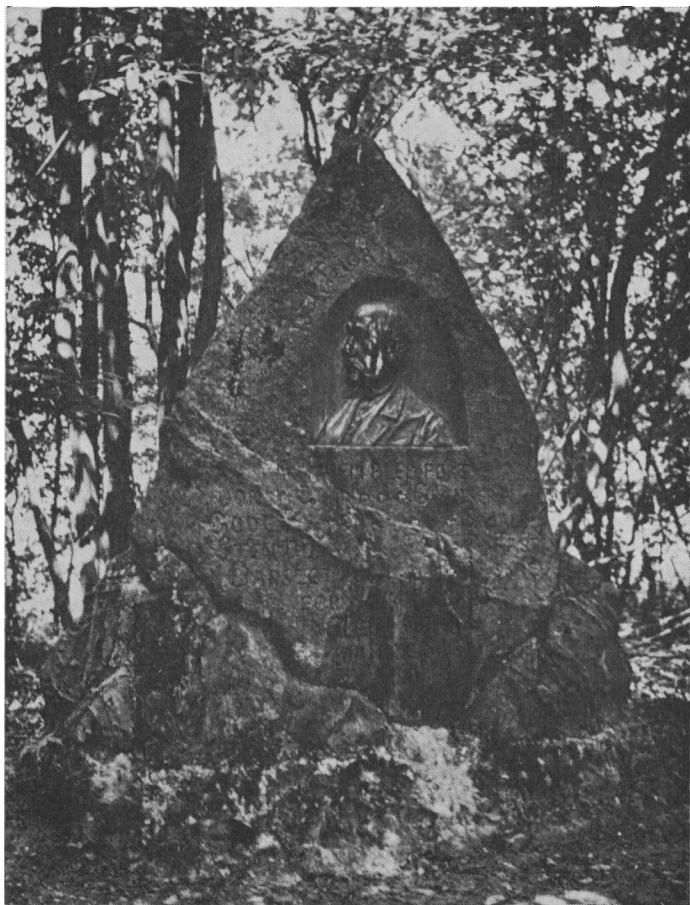
Krattet var nu blevet en rigtig skov med voksne træer. Allerede i nogen tid var der blevet solgt træ til gavn og til brændsel fra krattet, og i mellemkrigstiden voksede dette salg under tilsyn af skovejer Fritz Mønsen, Skovlyst, til at blive en virkelig indtægtskilde, der endog i en del år gav bedre indtægt end festerne. Der blev råd til at tage sig af vejene i og omkring krattet, i 1925 kunne der således gives 3.000 kr. til hjælp ved anlægget af vejen ned til broen ved »Frihed«. 1933 vedtog en generalforsamling at indrette en kælkebane — en udmærket ide, som dog vist aldrig er blevet til virkelighed. 1938 skulle festpladsens græsbænke rettes op og tilsås — som de sikkert er blevet det mange gange før, uden at det er blevet bemærket i papirerne. Scenen blev 1937 gjort større ved at blive bygget over til den vestlige skrænt. Den store plæne ved pavillonen blev udvidet og planeret, så den kunne bruges til folkedans og gymnastik.

Bygningerne ved pavillonen var i det uendelige genstand for overvejelse og udvalgsforhandlinger og beslutning. Næsten hvert år lavedes der forbedringer og ombygning. En større ombygning blev foretaget 1933-34. Anders Paaskesen sagde sin kontrakt om beværtning op og blev afløst af Niels Warming. Han fik 1934 kontrakt for 5 år. Der skulle betales 1200 kr. i afgift om året, men det kneb i dårlige år at få det til at løbe rundt, så der måtte nogle gange gives afslag i betalingen. F. eks. betegnes i 1929 de to foregående år som dårlige. 1927 viser regnskabet en bruttoindtægt på kun 120 kr. for grundlovsmødet, altså stor underskud. Da det desuden var upraktisk, at Warming ikke boede i krattet, ophævedes kontrakten, og han blev i 1941 afløst af lærer ved efterskolen, Folmer Johnsen.

Knud Pedersen, forstander på *Skibelund efterskole* siden dens start 1874, døde på skolen 19. april 1922. Hans søn, Kristian la Cour Pedersen, overtog skolen og fortsatte hans gerning. Det havde i længden vist sig at være upraktisk trods al gensidig god vilje at drive skolevirksomhed uden selv at eje den jord, skolen lå på, og det lykkedes at finde frem til en ordning, så Kr. la Cour Pedersen kunne købe 6½ tdr. land af Skibelundforeningen for ca. 6.500 kr. Han arvede sin fars lodejerbrev og snart også hans plads i bestyrelsen. Det nære forhold mellem Skibelundforeningen og efterskolen, som nu havde bestået i 48 år, var dermed opløst; men det gode samarbejde fortsatte, og foreningen fik også i Kr. la Cour Pedersen en god og trofast støtte og har også i den følgende tid haft megen gavn af efterskolen, f. eks. ved forberedelsen af festerne, ved prøver på skuespil, der skulle opføres i krattet, og på mange andre måder. Georgia la Cour Pedersen blev boende på skolen og døde der 1930. En mindesten for det gamle forstanderpar blev rejst 1938, derom senere.

Foreningens økonomi blev år for år mere grundfæstet. Ganske vist ser det ud, som om besøget ved festerne har svigtet noget i de nærmeste år efter krigen, og et par år synes grundlovsfesten nærmest at være druknet i regn — som før nævnt blev årene 1927 og 1928 betegnet som »dårlige«. Men snart er besøget igen stort, 2-4.000 deltagere i grundlovsfesterne kan betegnes som gennemsnit. Nogle gange opstod der ved bestyrelsens møder diskussion om entreen til krattet på festdagene. Den gængse takst var i disse år 50 øre for voksne; 1936 afslås et forslag om at forhøje den til 75 øre. Ved stavnsbåndsfesten 1938 blev den dog sat til en krone. Man får det indtryk, at det en tid har knebet med at finde en god afslutning på grundlovsfesterne. 1932 ønskes en festlig afslutning med folkedans. 1934 bestemmes, at fyrværkeriet skal bibeholdes — det fremgår ikke, hvorlænge det har været skik; muligvis længe, i hvert fald har der været nævnt fyrværkeri helt tilbage i krattets første barndom. I 1934 drøfter man også, hvordan man skal gøre grundlovsfesten til »en god og fyldig folkefest«. Et udvalg nedsættes, men resultatet af dets overvejelser fortaber sig mellem linjerne. Men det lykkedes altså at fastholde et godt besøg. 1921 kunne den sidste gæld til Vejen sparekasse udbetales, status udviste allerede nu en formue på 23.000 kr., og 1932 var den oppe på ca. 40.000 kr. I beskrivelsen af Kloppenborglund om lidt skal vi se, hvordan den steg endnu mere. 1938 forlagde man grundlovsfesten til 15. juni og holdt den som en fest for stavnsbåndets løsning for 150 år siden. Det er vist den eneste gang, der ikke har været grundlovsfest på selve dagen eller i umiddelbar tilknytning til den. Den var tænkt som en af de store fester, der blev talt af Hans Lund, Rødding, og af J. Overgaard, Ladelund, og om aftenen var der optræden af lærerne på Askov,

*Thor Lange, 1851—1915.
Digter, russisk statsråd og godsejer.*

som opførte Erasmus Montanus under ledelse af højskolelærer Bo Rud. Alligevel vandt den ikke så stor tilslutning som ventet; der var 1000 deltagere i festen, men det regnes ikke for mange, når der rigtig skal være fest i Skibelund. Bo Rud fik 1940 overrakt en

ledig aktie i foreningen som tak for mange års uegenlydigt arbejde med underholdning ved festerne — et arbejde, som sikkert kunne fortjene nærmere omtale, men som praktisk talt ikke har givet genlyd i protokollerne.

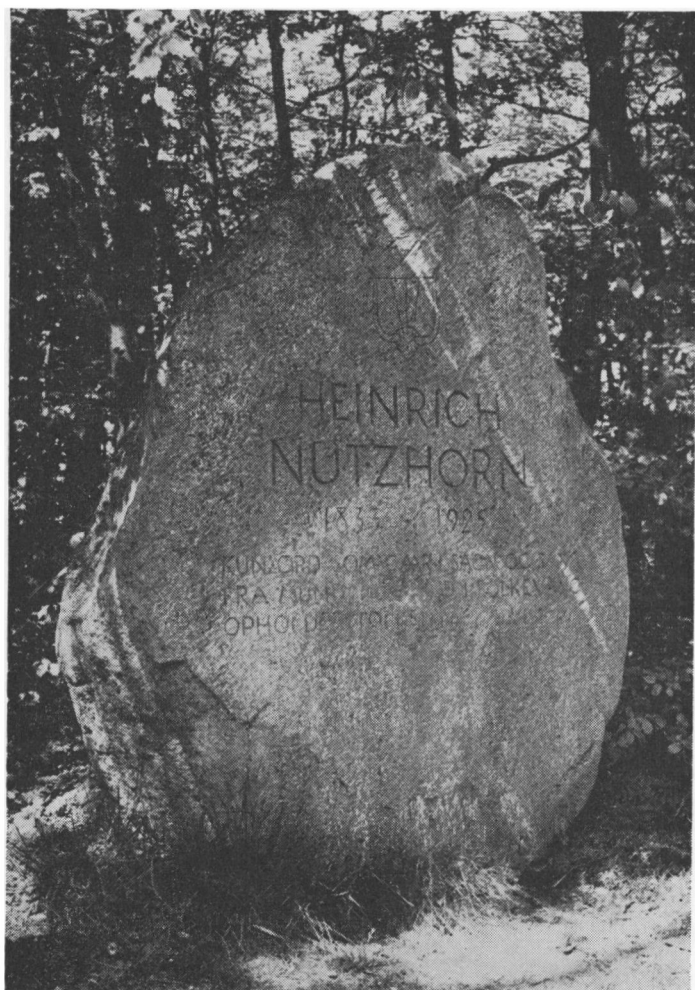
Perioden havde naturligvis sine dødsfald indenfor foreningens rækker. 1930 noteres i annalerne, at Kloppeborg-Skrumsager er død. 1931 døde Jacob Appel, formand siden 1920. Han efterfulgtes som formand af direktør *Peter Lauridsen*, Kolding, en yngre halvbroder til den tidligere formand, *Johs. Lauridsen*, Vejen. I bestyrelsen indvalgtes i Appels sted forstander *J. Th. Arnfred*, Askov. *Peter Lauridsen* var formand til sin død 1940 og efterfulgtes af *Johs. Lauridsens* søn, direktør *Olav Vang Lauridsen*, Vejen.

Rejsningen af mindesten var ikke gået i stå. Vi hørte sidst om genforeningsstenen. Nu kom i 1925 endelig den sten til *Thor Langes* minde, som der allerede var tale om i 1915. Den blev rejst af Dansk Forfatterforening og opstillet lige bag ved *Thor Langes* gave, *Magnusstenen*. Den bærer et bronzerelief af *Hansen-Jacobsen*, som også har hugget indskriften. Der står: Digteren *Thor Lange* — og desuden et vers af digterens skolekammerat og ven, overlærer og forfatter *K. G. Brøndsted*, Aarhus:

Frem blev ført vor grænsepæl,
gode skjald, i sten du fast
varslet skrev, før hjertet brast,
Glæde Gud din danske sjæl!

Den blev afsløret på en smuk efterårsdag, 22. november 1925. *Thor Langes* enke, den russiske fyrstinde *Natalia de Protopopoff*, som nu boede i København, var til stede.

Året efter var det *Heinrich Nutzhorn*, som blev min-

Bendix Conrad Heinrich Andersen v. Nutzhorn, 1833—1925. Højskolelærer, komponist, højskolesangbogens skaber. Indskrift (under en lyre): Navn og årstal.

*Kun ord som går i sagn og sang,
fra mund til mund i folkevang,
opholder folkelivet.*

det med en sten. Han var død ældgammel (92 år) ved påsketid 1925. Som ung højskolelærer var han kommet til Askov sammen med Schrøder og må have været den sidste af Skibelundforeningens stiftere. Hans interesse for foreningens arbejde, for dens fester, hvor han tit havde bidraget med sine historiske foredrag, med sit sangkor af højskoleelever og som forsanger, gjorde ham — rent bortset fra hans andre fortjenester — selvskreven til at mindes blandt de andre fortjente mænd og kvinder i Skibelund. Det ses af regnskabet, at foreningen betalte 475 kr. til udgifter med stenen og ved afsløringen, men det ses ikke, hvem der har tegnet og hugget den. Under en lyre står hans navn og årstal og linjerne:

Kun ord, som går i sagn og sang
fra mund til mund i folkevang
opholder folkelivet.

Stenen fik sin plads i kredsen omkring festpladsen. Den blev afsløret 4. juli 1926.

Da Historisk Samfund for Ribe amt 1932 samlede ind til en mindesten på den plads, hvor det gamle Skodborghus har ligget, bidrog Skibelundforeningen med 100 kr.

Som før nævnt kom der også en mindesten for *Knud Pedersen* og hans hustru *Georgia la Cour*. Nærmere begrundelse turde være overflødig; rent bortset fra den store gerning de øvede i deres skolearbejde, gjorde deres nære forhold til Skibelundforeningen, deres kærlighed til dens arbejde og deres aldrig svigtende omhu for selve krattet dem selvskevne til en mindesten. Den blev rejst ved den før nævnte lille lysning øst for festpladsen, på vejen hen mod de store sten. Pladsen kaldes nu »Efterskolepladsen«. Stenen, der er 2½m høj, har på bagsiden indskriften: 1874

*Knud Hansen Pedersen, 1845—1922 og hustru Georgia la Cour,
1844—1930.*

*Forstanderpar for Skibelund friskole, senere efterskole. Indskrift:
Deres navne og årstal og verset (af Svend Grundtvig):*

*Ren og klar skal nutid føre
fortids røst til fremtids øre.*

Rejst af venner 1938.

byggede Knud og Georgia et skolehjem for børn fra danske hjem nord og syd for Kongeåen. Rejst af venner 1938. På forsiden står deres navne og årstal og disse linjer af Svend Grundtvig:

Ren og klar skal nutid føre
fortids røst til fremtids øre.

Stenen er skænket af gamle elever. Den blev afsløret ved en fest i juli måned 1938. Talen holdtes af en gammel elev fra skolen, statskonsulent Johs. Jensen fra Åbenrå.

Som afslutning på dette afsnit skal endelig fortælles lidt om det største foretagende Skibelundforeningen har haft med at gøre — købet af *Kloppenborglund*. På generalforsamlingen 14. oktober 1929 blev der gennem Kloppenborg Skrumsager fra Jens Hørlyck, Skodborg, fremsat ønske om, at Skibelundforeningen på en eller anden måde kunne deltage i plantningsarbejde ved Rens i nærheden af den nye grænse. Denne tanke »fandt tilslutning i forsamlingen«. Ved et bestyrelsesmøde 14. december var det blevet til et konkret forslag fra Landeværnet om, at Skibelundforeningen sammen med Hedeselskabet skulle overtage Rens Hedegård med et samlet areal på 260 ha. Fordeelingen tænktes sådan, at Hedeselskabet skulle overtage 160 ha og Skibelundforeningen 100 ha. Til de 100 ha hørte en gård med grundmurede bygninger og en lade af brædder. Prisen skulle være 15.000 kr. i kreditforeningsobligationer og 15.000 kr. kontant, af de sidste penge kunne dog 10.000 kr. blive stående. Der kunne blive 3½ ha eng til ejendommen. Ved næste generalforsamling, 2. april 1930, havde bestyrelsen set på forholdene og forhandlet videre, og skønt Mømsen, Skovlyst, gjorde opmærksom på, at det næppe kunne

blive en guldgrube, var stemningen for at komme til at gøre noget for Sønderjylland så stærk, at planen blev vedtaget. I løbet af sommeren arbejdedes der videre med sagen. 25 ha af jorden blev solgt til »brødrene Knudsen« tilligemed nogle gamle påstående bygninger. De forpagtede desuden foreløbig 50 ha af foreningens jord. På de resterende 25 ha skulle der straks tages fat på plantningsarbejde, og resten skulle stilles til rådighed, efterhånden som der blev brug for det. 1930 bestemtes det, at ejendommen skulle have navnet Kloppenborglund — til minde om Kloppenborg-Skrumsager, som var død samme år. Det endelige skøde kom således til at lyde på 75 ha. Plantningsarbejdet kom til at stå under tilsyn af skovrider Fromsejer. 1932 blev der udstedt fredskovsdeklaration, og statens tilskud i den anledning indbragte 1044 kr. Skibelundforeningen skulle altså nu til, ligesom i dens første tid, at stå for plantning i stor stil. Nogle år gav det økonomiske spekulationer, men man gik frisk i gang med opgaven, og udlæggene kom da også igen med gode renter. Allerede 1935 kunne det meddeles, at tilplantningen nu var nogenlunde tilendebragt. Der manglede læplantning. Omkostningerne var 95 kr. pr. ha. Man bestemte sig til at gøre lidt mere ud af foretagendet end blot plantage. Der blev rejst flagstænger på en kæmpehøj og indrettet festplads, så der kunne holdes møde. Det første blev holdt 17. juni 1935. Så tidligt som i 1937 kunne der sælges en vognladning juletræer; året efter var det blevet til tre vognladninger, og snart skulle det stige til en virkelig indtægt. Herom i sidste afsnit.

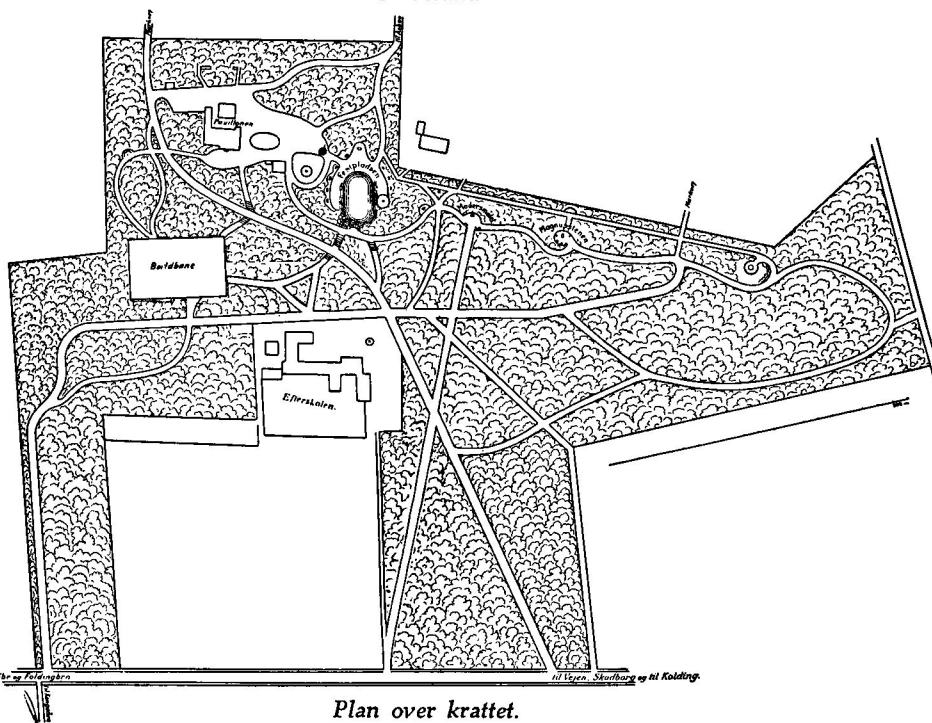
2. verdenskrig og tiden derefter. De sidste sten.

Da tyskerne kom, måtte der ikke mere holdes offentlige møder i Skibelund. Grundlovsmødet blev hen-

lagt til Askov valgmenighedskirke, og de nærmest følgende år blev de holdt på Askov højskole. Et par år blev de holdt i forbindelse med Dansk Ungdomssamvirke. I det hele taget blev der nu efterhånden taget mere og mere særligt hensyn til ungdommen. Selv om eftermiddagsmøderne blev holdt på højskolen, blev man ved med at samle ungdommen i krattet om aftenen. Der var gymnastikopvisning, undertiden af flere hold, og der var folkedans — i hvert fald bemærkes det 1946, at folkedansen skal bibeholdes. Og trods tidernes tryk havde man mod på at opføre skuespil, f. eks. 1942 »Der var engang«, og samme år (26. juni) »Jeppe på bjerget« med Henrik Malberg som gæst. Også andre kunne som før få tilladelse til at holde møde på festpladsen, der nævnes f. eks. Venstres Ungdom. Krattet synes dog ikke ret tit at være blevet benyttet på den måde.

Efter krigens afslutning genoptog man naturligvis møderne i krattet som før. Dog druknede f. eks. mødet 1946 i regn og måtte holdes på højskolen, hvor professor Hal Koch holdt sin kendte tale om retsopgøret. De følgende år bliver det en mere og mere fast regel, at den ene af talerne skal være fra Sydslesvig, vi kan nævne mænd som Bernhard Hansen, Jørgen Jessen, Hermann Claussen, Bøgh Andersen. 1949 fejredes grundlovens 100-årsfest med tale af Hans Lund og med opførelsen af et »frihedsskuespil«: »Væveren fra Mern«, skrevet til lejligheden af daværende valgmenighedspræst H. Dons Christensen i Askov. Ungdomsforlystelserne forandrer i nogen grad karakter. Gymnastikopvisningerne bliver sjældnere, folkedansen ligeså. Efter nogen betænkelighed beslutter man sig til at anskaffe et stort *dansegulv* og holde almindelig dans til kl. 24, hvorefter der afsluttes med fyrværkeri eller bål. Et par gange syntes man, at man nu

Skibelund

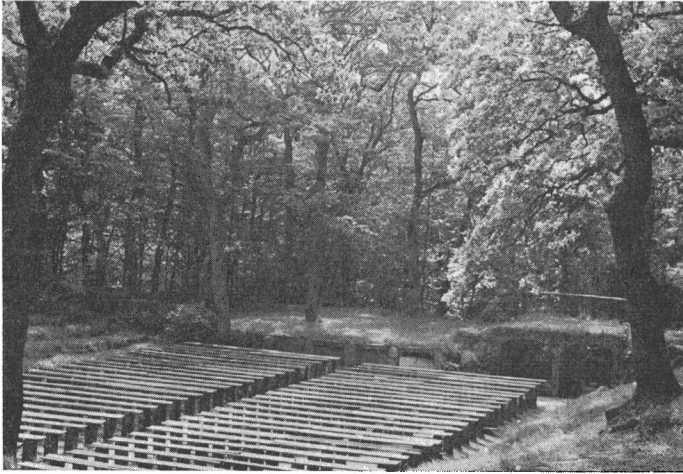

*Plan over krattet.
Ca. 1950, nu enkelte ændringer.*

havde fundet en endelig form for aftenunderholdningen — men det har øjensynlig voldt noget hovedbrud, gang på gang er den vedtagne faste form blevet ændret. Skuespillene erklærede man 1950 for så besværlige, at de måtte opgives, men kun et par år efter var der igen optræden, og siden har der så godt som hvert år hørt et skuespil med til programmet. Meget tit har der ved eftermiddagsmødet været sang af Askov højskoles sangkor under ledelse af Frode Hasseriis eller Else Bartholdy, undertiden også af fremmede sangkor på rejse i Danmark. Frode Hasseriis fik 1940 et lodjerbrev som tak for mange års ledelse af sangunderholdning ved festerne.

Foreningens økonomi konsolideredes støt, og formuen voksede. Ganske vist blev der gentagne gange advaret mod for megen optimisme og manet til forsigtighed, og det hændte da også af og til, at et år gav underskud, når vejret var dårligt til grundlovsfesten. 1941 omtales det, at foreningen har afhændet en aktiepost i Schrøders plantage (i Askov skov, Malt sogn). Det hedder, at denne aktie, lydende på 500 kr., har man haft i mange år, og den optræder da også i status fra 1911, men protokollen mangler referat af generalforsamlingen for 1910, så nærmere oplysning om meningen med den mangler. Nu sælges den for 400 kr. Som regel opvejes et underskud i Skibelund af overskud i Kloppenborglund eller omvendt. Nogle gange må der optages lån til foreningens byggeri, til anlæg af sportsplads, indkøb af dansegulv o. l. Da pavillonen i 1945 havde været anvendt til tyske flygtninge, måtte den istandsættes for 6099 kr., hvoraf kun 2011 blev refunderet. Samme år kunne foreningen trods disse udgifter yde 2.000 kr. til byggefond på både Askov og Rødding højskoler. Alligevel var formuen 1948 32.500 kr. Et par år gik den lidt ned, men den voksede atter, og 1956 var den 37.614 kr.

Forpagtningen af pavillonen var som tidligere nævnt 1941 blevet overdraget til lærer ved efterskolen Folmer Johnsen. I hans tid måtte man finde sig i, at pavillonen blev anvendt til bolig for tyske flygtninge, med det ovenfor nævnte resultat. 1949 kom en ny stor istandsættelse med opførelse af en ny veranda m. m. Samme år udløb foreningens bevilling til at holde beværtning i krattet, og politimesteren ønskede nu formålsparagraffen ændret, således at beværtning af gæster i krattet kom til at høre med til foreningens formål. Man var nødt til at rette sig efter denne bestemmelse, og på en ekstraordinær generalforsamling 10. oktober 1949

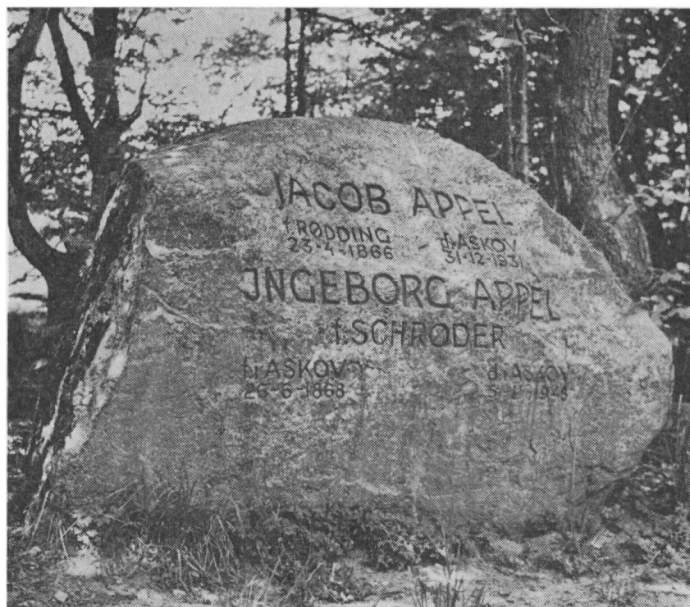
Festpladsen med friluftsscenen, set fra nordvest.

indføjedes det i formålparagraffen, at foreningen skulle »drive en restauration, som kan beværte gæster, der besøger Skibelund krat«. Man har dog sikkert ikke været glad for denne »målsætning«, og i de sidste vedtægter fra 1957 er sætningen atter strøget.

For at skabe tidssvarende forhold til ungdommens dans om aftenen på de store dage anskaffede man 1951 et stort dansegulv, og siden har der ved grundlovsfesten hvert år altid været dans i fri luft om aftenen. Der kom ved denne anskaffelse visse principielle betænkeligheder til orde, men man kunne jo henvise til, at der fra folkefesternes allerførste tid havde været danset om aftenen, så man kunne roligt fortsætte med denne tradition. Derimod er et forslag om for pavillonens skyld at søge spiritusbevilling til krattet af principielle grunde blevet stemt ned. Der skal svares forlystelsesafgift af en aftenunderholdning med offentlig dans, men det er lykkedes at opnå en lempelig ordning på grund af forholdenes særlige karakter.

Det gamle stråttækte hus ved kæmpehøjen var i denne periode flere gange i søgelyset. Det krævede en del istandsættelse, tækning o. s. v., og der var forslag om at fjerne det helt. Det endte dog med, at man bestemte sig for at bevare det. 1944 blev der anlagt en *sportsplads* til ungdommens brug i den vestlige del af krattet. Der var atter forslag fremme om en kælke- og skibakke, men også denne gang blev det ved tanken. 1942 blev der udfærdiget *fredningsdeklaration* for kæmpehøjene og krattets mindsten. Det *sagkyndige tilsyn* med krattet blev 1941 overtaget af forstassistent Larsen, der 1952 blev afløst af skovrider Kelp. Større forandringer er der ikke at berette om — tværtimod blev et par gentagne forslag om at flytte Lindbergstenen fra sin gamle plads på kæmpehøjen afvist (1941 og 1943). Ellers er der kun almindelig vedligeholdelse og oprydning, når træerne f. eks. ved Magnusstenen er ved at tage overhånd. 1953 overtog kommunen omsider den østre Skibelundvej, foreningen betalte i den forbindelse 1100 kr. til jord til vejens udretning.

I denne periode blev der endnu rejst *nogle sten* i krattet, skønt tanken om, at det nu skulle til at være slut, allerede begyndte at komme til orde. Som tidligere nævnt var *Jacob Appel*, f. 1866, død 1931, og det var naturligt, at der også for ham blev oprettet et minde mellem de andre omkring festpladsen. Initiativtagerne hertil var en gruppe af sønderjyske kulturforeninger, nemlig Sønderjysk skoleforening, Sprogforeningen og Dansk skoleforening for Flensborg og omegn. Oprindelig var det meningen, at afsløringen skulle finde sted i forbindelse med efterårsmødet på Askov højskole 1943, men af forskellige grunde blev det først til alvor på Jacob Appels fødselsdag 23. april 1944. Folketingsmand Jepsen Christensen holdt afsløringstalen, og desuden blev der talt af Skibelundfor-

Jacob Christian Lindberg Appel, 1866—1931.

Forstander for Askov højskole, formand for Skibelundforeningen 1920—31. Indskrift: Navn og årstal og hans hustru: Ingeborg Appel, født Schrøder, 1868—1948.

eningens formand, direktør O. Vang Lauridsen, og af Jacob Appels søn, Cornelius Appel, dengang gårdejer i Askov; der fortsattes med en mindefest på højskolen. 1953 ses det, at man var begyndt at tale om en sten for Jacob Appels hustru *Ingeborg Appel*, f. 1868, død 1948, født Schrøder, eventuelt indhugning af hendes navn på Jacob Appels sten. Da det ikke var Skibelundforeningen selv, der havde rejst Jacob Appels sten, og man desuden nu fandt, at der ikke burde rejses flere sten ved festpladsen, overvejede man en tid at rejse en sten for Ingeborg Appel et sted ved sportspladsen, eventuelt i samarbejde med Skytte- og gym-

*Morten Eskesen, 1826—1913.
Friskolemand, højskolemand, forfatter.*

nastikforeningerne. I flere år forhandlede der om dette, men sagen endte dog med, at foreningen med fuld tilslutning fra de før nævnte kulturinstitutioners side i 1960 lod Ingeborg Appels navn indhugge på hendes mands sten, utvivlsomt den smukkeste og bedste løsning.

1954 foreslog Erik Appel, at en mindesten, der tidligere var blevet rejst ved Rødding højskole for den gamle friskolemand og forfatter *Morten Eskesen* (1826—1913), blev flyttet til Skibelund, hvor den med god ret kunne siges at høre naturligt hjemme. Denne flytning kom i orden og fandt sted i løbet af det følgende år. Mens Jacob Appels mindesten står ved siden af hans fars (Cornelius Appel, se foran) i kredsen om festpladsen, blev Morten Eskesens minde anbragt på den lille lysning øst for pladsen, hvor også Svend Høgsbros og Knud Pedersens sten står. Det er en 2½ m høj sten, der bærer hans navn og årstal, en portrætmedaljon og et vers af Bjørnstj. Bjørnson:

»Hvor Danmarks jord blev revet over,
så hjerterødderne hang ved,
did Morten Eskesen sig vover
med trofast trøst fra sted til sted.
Han vil med sine tusind fjed
sy sammen, hvad de søndersled«.

Endnu skal nævnes, at Skibelundforeningen 1955 gav et bidrag til en mindesten på Skodborg kirkegård for gårdejer Jens Hörlück (f. 1853), gennem mange år et trofast medlem af foreningens bestyrelse og en af førerne på sin egn i kampårene. Og som det sidste af krattets mindesmærker kom den sten, der 1957 rejstes af gamle Skibelundelever (med støtte af Skibelundforeningen) for *de i de to store krige faldne* elever fra efterskolen. Den er 2 m høj og bærer indskriften:

I de to verdenskrige faldt 66 elever fra Skibelund efterskole.

— Nogen må dø, for at andre kan leve.

— Vi mindes med denne sten vore faldne kammerater.

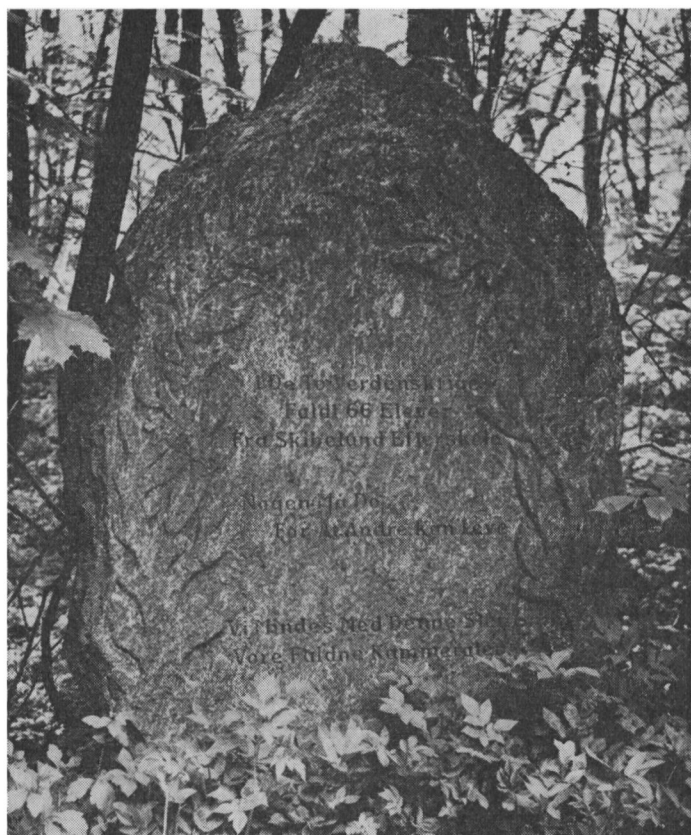
Med stenen for de faldne fra efterskolen er der sat punktum for denne side af Skibelundforeningens virksomhed. Det har tit været drøftet, om der ikke var flere, der kunne fortjene en mindesten i rækken om festpladsen, og det har ikke manglet på forslag. Men tanken er hver gang blevet afvist, og det er nu endeligt bestemt, at der *ikke skal rejses flere mindesten* i krattet. Der var emner nok, hvis det drejede sig om Sønderjyllands og grænsekampens historie i almindelighed. Men Skibelund er noget for sig, det er det liv, der er levet på egnen her, nord og syd for denne del af grænsen, og i disse bestemte år, der her skal bevares i erindringen. Det er et stort og vægtigt kapitel, der hermed er sluttet i Skibelundforeningens historie. Foreningen har ikke dermed gjort sig selv overflødig. Ikke blot skal fortidsminderne bevares og værnes, så krattet kan blive ved med at være den seværdighed, det er nu, men det folkelige arbejde, der er udført i krattet gennem tiderne, skal fortsættes. Festerne skal stadig holdes, og med de forandringer, som livet altid fører med sig, skal de store traditioner føres videre.

Den nyeste tid.

Den nyeste tid er jo endnu ikke rigtig blevet historie, og vi vil derfor nøjes med at supplere beretningen med nogle enkeltheder om den nuværende stilling.

Ligesom der er sat punktum for rejsningen af mindesten, er det nu også blevet bestemt, at der *ikke skal udstedes flere lodejerbreve*. Egnens voksen-skoler er

Skibelund

*For elever fra efterskolen, faldne 1914—18 og 1939—45.
Rejst af gamle Skibelundelever.*

som institutioner blevet optaget i kredsen af lodejere. Men fra 1953 skal der efter beslutning på generalforsamlingen ikke oprettes flere andele. Der er nu i alt 60. De kan, som hidtil, med foreningens godkendelse overdrages, f. eks. til arvinger eller til slægtninge, men ikke til hvem som helst. Foreningen skal ved sin generalforsamling altid have kontrol med, at dens formål

og særpræg ikke tabes af syne. Det kan hælde, at et lodejerbrev bliver ledigt — ved dødsfald, bortrejse, manglende interesse hos senere slægtled eller lign. — og foreningen kan da bruge det ledige brev som belønning til folk, som på en eller anden måde har vist sagen interesse og som skønnes at passe ind i kredsen om det nu ærværdige krat.

Da formandsposten ved direktør O. Vang Lauridsens død 1949 blev ledig, blev forstander *J. Th. Arnfred*, Askov højskole, valgt til hans efterfølger. Han trak sig tilbage efter 5 års forløb, og ledelsen af foreningen blev derefter overdraget til forhenværende domæneforpagter *Erik Appel*. Denne havde nylig købt et hus i selve krattets udkant og boede altså på selve stedet. Hans forhold tillod ham at ofre megen tid og kraft på foreningens arbejde, og uden at forklejne nogen af de andre udmærkede mænds indsats må det vist være tilladt at fremhæve Erik Appel som noget særligt. Hans interesse for krattet og dets minder var utrættelig, og det kan skønnes alene ud fra omfanget af referaterne i forhandlingsprotokollen, at han altid havde arbejdet i krattet i sine tanker. Han var en fremragende omviser i og fortæller om krattet og mindestenene, og han har indtalt både et kortere og et længere foredrag om dem på bånd til almindelig afbenyttelse, når foreninger og andre kommer på besøg i krattet. Han flyttede fra egnen 1962 og afgik kort tid efter ved døden. Som formand efter ham valgtes 1963 fhv. højskolelærer *Frode Hasseriis*, som 1964 afløstes af forstander for Askov forsøgsstation, *A. Dam Kofoed*.*)

*) Den samlede liste over foreningens formænd gennem de 100 år ser derefter således ud:

Gdr. N. J. Thomsen, Vejen	1869—1893
Dir. Johs. Lauridsen, Grønvang	1893—1920

Noten fortsættes næste side.

Skibelund

Pavillonnen, 1964. Set fra øst.

Af de personer, der har haft betydning i foreningens liv, vil vi nævne forstanderen for Skibelund efterskole, Kr. la Cour Pedersen. Han gjorde i årene op mod 75-års jubilæet 1944 et stort arbejde med at samle stof til en bog om Skibelundforeningens historie. Men arbejdet synes at være vokset ham over hovedet, i hvert fald nåede han ikke ud over forarbejdsstadiet, og hans materiale har kun delvis kunnet anvendes ved udarbejdelsen af denne artikel. Det fremgår ikke af papirerne, hvorfor det ikke blev til en bog; han havde dog sikkert haft gode forudsætninger for at skrive den.

Forstander Jacob Appel, Askov	1920—1931
Grosserer P. Lauridsen, Kolding	1931—1940
Dir. O. Vang-Lauridsen, Vejen	1940—1949
Forstander J. Th. Arnfred, Askov	1949—1954
Mag. Erik Appel, Skibelund	1954—1963
Pens. højskolelærer F. Hasseriis, Askov	1963—1964
Forstander A. Dam Kofoed, Askov forsøgsstation ...	1964—

Endnu bedre kunne måske Erik Appel have gjort det, men heller ikke han nåede længere end til ulæselige notitser.

Foreningens økonomiske forhold er i årenes løb trods adskillig nødvendig gældsstiftelse blevet konsoliderede og solide. *Kloppenborglund* viste sig i årene under og efter den anden verdenskrig som et værdifuldt aktiv for den. Plantningerne trivedes godt, og der kunne efterhånden sælges store partier af juletræer, ialt 42.000 stk. + ca. 21 tons pyntegrønt. Da dette salg standsede 1950, fordi træerne blev for store, havde det i en 10-årsperiode indbragt Skibelundforeningen et nettooverskud på 12.500 kr. + tilskud fra staten ca. 15.000 kr. Der kom nu en stilstand i indtægterne, men plantagen er i god vækt og er stadig et godt aktiv i foreningens status. Der er også en god vildtbestand, og jagten giver nogen indtægt ved at lejes ud. Plantagen har gentagne gange været besøgt af udflugter fra foreningen, og der har også enkelte gange været holdt fester for egnen på den dertil indrettede festplads.

I det hjemlige krat er pavillonen ved gentagne betydelige byggeforetagender blevet moderniseret og gjort tidssvarende. Den tidligere nævnte forpagter af beværtningen, lærer Folmer Johnsen, fik 1956 ansættelse på Bornholm og blev afløst af lærer Knud Mortensen fra Brandbjerg, som dog allerede året efter overtog ledelsen af Christianslyst i Sydslesvig. Efter ham fulgte 1958 fhv. gdr. Anders Sørensen fra Østre Skibelundgård, som 1963 endelig afløstes af gdr. Kristian Jepsen, Vorupgård.

Det gamle hus ved Lindbergstenen har atter været i fare for at skulle rives ned, men 1963 blev det lejet ud til spejderne fra Vejen, som får det overladt mod at holde det ved lige.

*

Folkefester og møder er ikke mere, hvad de var engang. Også Skibelunds fester får at mærke, at tiderne er anderledes nu end før. Deltagerne i grundlovsfesterne kan nu snart tælles i hundreder, hvor der før kom tusinder, og det er her som så mange andre steder underholdningerne, der trækker de fleste mennesker til krattet. Men de 100 år forpligter. Skibelundforeningen har minder at værne, og der kommer året igennem mange som ønsker at få del i dem. Men foreningen ser det stadig som sin opgave og egentlige eksistensberettigelse nu som før at samle så mange som muligt om det frie ord om folkeliv og danskhed.

Henvisninger. Ved udarbejdelsen af foranstående har jeg først og fremmest benyttet Skibelundforeningens protokoller og øvrige arkiv. Desuden har jeg i nogen grad benyttet Kristian la Cour Pedersens ufuldendte manuskript til en fremstilling af Skibelundforeningens historie i anledning af 75 års jubilæet 1944; det er dog nærmest at betegne som en meget ufuldkommen materiale-samling, uden kildehenvisninger. Af andre almindelige kilder har jeg benyttet Dansk Folketidende (1865—82) og Højskolebladet, der dog langtfra altid har haft referater og ikke er systematisk gennemgået. En oversigt over de første år findes i »Tiden« (underholdende nyhedsblad for det sydlige Jylland, Vejen, fra 1903), i form af et referat af et foredrag af Ludvig Schrøder. Forskellige brochurer om krattet (1910, 1941, 1953, 1964). Slægten Lauridsen fra Vejen, Vejen 1920—22. Om Skibelund i almindelighed: Daniel Bruun: Land og Folk IV, Ribe amt m. m., 1922 (s. 9 og 20). P. Eliassen i Kolding Folkeblad 11.8.1923. Et udklip, vist nok fra Sønderborg Avis, 3. jan. 1957, af Aksel Sneum, et kraftigt indlæg om at gøre krattet til løvskov og ikke til nåletræsplantage (en appel, som ikke mere er nødvendig). Samtlige billeder af mindsten er fra nyeste tid, fotograf Lauge Svold, Askov. Iøvrigt: 1. Jakob Petersen: Skamlingsbanken. 1943. - 2. Ludvig Schrøder: Den nordiske Folkehøjskole. 1905, s. 193ff. Hejmdal 20. maj 1933: Artikel af Frederik Schrøder om begyndelsen til Skibelundmøderne. - 3. Kolding Avis (refereret efter Kr. la Cour Pedersen). - 4. Dansk Folketidende 15. juni 1866 (nr. 37). - 5. Do. nr. 25, 1868. - 6. Do. 1869, s. 173. (Det hedder her: Allerede tidligere havde man på egnen tænkt på at købe pladsen til dette brug). - 7. Tiden, 28. august 1903 (Ludv. Schrøder). »Fylla« (Morten Eskesens tidsskrift), nov. 1869. - 8. Se Højskolebladet 15. sept. 1899 (nr. 37, sp. 1193), et gonoptryk af Johs. Clausens artikel i Fædrelandet 1868 om rejsning af mindesmærker. - 9. Kr. la Cour Peder-

Gudmund Kelstrup

sen: Skolehjemmet i Skibelund, 1946. - 10. Dansk Folketidende, nr. 39 (29. sept.) 1882. - 11. Illustreret Tidende, 9. okt. 1898 (nr. 1, s. 24). Tiden 1903 (se foran). Højskolebladet, nr. 40, 7. okt. 1898. - 12. III. Tid. 2. aug. 1903 (m. foto). Ord och Bild, 1903, s. 523 ff. (Vilh. Andersen). Tiden 1903. - 13. Tiden mandag d. 24. juni 1907. III. Tid. 7. juli 1907, nr. 40, s. 524. - 14. Frederik Schrøder: Ludvig Schrøder, I-II, 1935f. - 15. Franz v. Jessen: Mit livs egne, hændelser og mennesker. III bd., 1945, s. 319 ff. Morten Kamphøener: Skrumsager, en sønderjysk fører, 1959, s. 69 og 101. Vilhelm la Cour: Erindringer, II bd. s. 44 f. - 16. Kristeligt Dagblad, 23. og 30. august 1900. Carl Moe: En grundtvigiansk søndag. - 17. Klaus Berntsens erindringer, III bd., 1925, s. 183 f.

